

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра кримінального права та кримінології

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Кримінально-правова кваліфікація»

Для здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти зі спеціальності
081 «Право» та
262 «Правоохоронна
діяльність»

Дніпро – 2023

УКЛАДАЧІ:

Людвік В.Д. – доцент кафедри кримінального права та кримінології,
к.ю.н., доц.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Професор кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, доцент **Олексій ТИТАРЕНКО**.
2. Суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, доктор філософії у галузі права **Ірина ШАПОВАЛОВА**.

Конспект лекцій обговорений
та схвалений на засіданні
кафедри кримінального права
та кримінології ННППФПНП
«29» серпня 2023 № 2

ТЕМА № 1. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1.	Поняття	та	види	кваліфікації	кримінальних правопорушень.....	_____
2.	Стадії	та	етапи	кваліфікації	кримінальних правопорушень.....	_____
3.	Поняття	принципів		кваліфікації	кримінальних правопорушень.....	_____
4.	Види	принципів		кваліфікації	кримінальних правопорушень.....	_____

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 25.08.2023 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 25.08.2023 р.).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 25.08.2023 р.).
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с
5. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 448 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін.] ; за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.
8. Сопілко І.М. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.
9. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції Харків : Право, 2018. 368 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти здобувачам вищої освіти згадати основні положення теорії кваліфікації кримінальних правопорушень. Звернути увагу на принципи кваліфікації кримінальних правопорушень.

ВСТУП

В сучасних умовах, коли наша країна потерпає від широкомасштабного вторгнення російської федерації, особливе значення набуває суворе дотримання законів з метою захисту прав і свобод громадян і людини. Боротьба зі злочинністю в нашій країні ведеться різними методами, із застосуванням різноманітних засобів.

Поруч з економічними, організаційними та культурно-виховними засобами важливе значення мають заходи кримінально-правового впливу на осіб, що вчинили суспільно небезпечні посягання.

Однією з гарантій здійснення законності реалізації державної кримінальної політики та основних принципів кримінального права є правильна кваліфікація кримінальних правопорушень, яка представляє собою оцінку суспільно небезпечного діяння з точки зору кримінального закону. Кваліфікація кримінального правопорушення є найважливішим та найскладнішим завданням у правозастосуванні. Саме від рівня знань працівників правозастосовчих органів (Національна поліція, прокуратура, суд) загальних принципів і правил кваліфікації кримінальних правопорушень, залежить правильність і об'єктивність кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь та при необхідності, призначення відповідного покарання винній особі.

В нашому суспільстві побутують вислови: «Закон, як дишло...», «Була б людина, а стаття знайдеться!». Вони з'явилися не випадково, відображають існуючий стан в правозастосуванні, коли при правовій оцінці діянь допускаються натяжки та пересмикування. Внаслідок цього непоодинокі випадки, коли винні не притягаються до відповідальності, а діяння осіб, які не порушували закону, оцінюються як кримінально протиправні, однакові діяння отримують різну правову оцінку.

Причому до помилки в кваліфікації призводить неврахування чи неправильна оцінка якоїсь однієї, іноді незначної, обставини чи ознаки кримінального правопорушення. І як неодноразово зазначав Пленум Верховного суду України, суди припускаються помилок при:

- 1) розмежуванні окремих видів викрадення та інших кримінальних правопорушень проти власності від інших кримінальних правопорушень;
- 2) закінченого кримінального правопорушення від незакінченого;
- 3) продовжуваного кримінального правопорушення від повторного;
- 4) при кваліфікації дій винних осіб за способом вчинення викрадення або іншого незаконного заволодіння чужим майном, розміром або вартістю викраденого;
- 5) відмежуванні хуліганства від дрібного хуліганства та від суміжних складів кримінальних правопорушень;

б) розмежуванні кримінальних правопорушень проти громадської безпеки та кваліфікації їх у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями тощо

Спецкурс «Кваліфікація кримінальних правопорушень, підслідних Національній поліції України» має на меті поглиблене вивчення законодавчих і теоретичних проблем, пов'язаних з теорією кваліфікації кримінальних правопорушень, кваліфікації попередньої кримінально протиправної діяльності, множинності кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень вчинених у співучасті, кваліфікації помилок у кримінальному праві, детальний розгляд роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з вказаних проблем, судової та слідчої практики, вироблення вміння правильно кваліфікації та розмежування кримінальних правопорушень тощо.

Тому вам як майбутнім слідчим належить навчитися чітко встановлювати факт наявності чи відсутності в діях винного складу кримінального правопорушення передбаченого кримінальним законом та правильно їх кваліфікувати.

Давайте перейдемо до розгляду першого питання нашої лекції.

I. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Поняття кваліфікації кримінальних правопорушень є одним з центральних та найважливіших питань застосування кримінального закону. Дане поняття широко використовується не тільки в кримінальному праві, а й і в інших галузях права та юридичних науках, в правозастосовній діяльності, зокрема:

- кримінології;
- кримінальному процесі;
- правовій статистиці тощо

Кваліфікація кримінальних правопорушень — це встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Зверніть увагу, що потрібно відрізнити поняття «кримінально-правова кваліфікація» та «кваліфікація кримінальних правопорушень». Останнє поняття є більш вузьким за обсягом, а тому воно охоплюється родовим «кримінально-правова кваліфікація» і становить лише його частину. При цьому кримінально-правова кваліфікація містить не тільки кваліфікацію кримінальних правопорушень, але й кваліфікацію інших діянь, які можуть і не бути кримінальними правопорушеннями (малозначних діянь, діянь вчинених неосудними особами тощо).

Здійснюючи поділ кваліфікації кримінальних правопорушень на види, доцільно керуватися класифікаціями типів кримінальних правопорушень, які містяться в кримінальному законі, враховувати особливості кваліфікації

окремих видів кримінальних правопорушень, які відображені в нормах чинного кримінального законодавства.

З врахуванням викладеного видається, що доцільно враховувати такі критерії поділу кваліфікації кримінального правопорушення на види та виділяти наступні види кваліфікації кримінальних правопорушень:

За стадією, якої досягло посягання:

- кваліфікація закінченого кримінального правопорушення;
- кваліфікація готування до кримінального правопорушення;
- кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення.

В залежності від того, вчинено кримінальне правопорушення "одноосібно" чи у співучасті:

- кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого однією особою;
- кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті.

Виходячи з кількості кримінальних правопорушень, які піддані кваліфікації:

- кваліфікація одиничного кримінального правопорушення;
- кваліфікація множинності кримінальних правопорушень.

Названі види кваліфікації кримінальних правопорушень, в свою чергу, можна об'єднати в групи чи, навпаки, поділити на підвиди. Наприклад, кваліфікація готування до кримінального правопорушення та кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення охоплюються поняттям "кваліфікація попередньої кримінально протиправної діяльності", кваліфікація множинності кримінальних правопорушень включає в себе поняття "кваліфікація повторності кримінальних правопорушень", "кваліфікація сукупності кримінальних правопорушень", "кваліфікація рецидиву кримінальних правопорушень". Кількість ступенів поділу, дрібність у виділенні видів кваліфікації кримінальних правопорушень визначається врешті-решт метою дослідження. Видається, що в плані постановки питання про співвідношення родового поняття кримінально-правової кваліфікації і відповідних видових понять достатнім є виділення видів кваліфікації кримінальних правопорушень, вказаних вище.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, під кваліфікацією кримінальних правопорушень розуміють встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Виділяють наступні види кваліфікації кримінальних правопорушень: за стадією, якої досягло посягання: кваліфікація закінченого кримінального правопорушення, кваліфікація готування до кримінального правопорушення, кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення; в залежності від того, вчинено кримінальне правопорушення "одноосібно" чи у співучасті: кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого однією особою, кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті;

виходячи з кількості кримінальних правопорушень, які піддані кваліфікації: кваліфікація одиничного кримінального правопорушення, кваліфікація множинності кримінальних правопорушень.

II. СТАДІЇ ТА ЕТАПИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Процес кваліфікації складається з таких стадій:

1. Вибір кримінально-правової норми (норм), які передбачають вчинене діяння.

2. Встановлення відповідності між юридично значущими фактичними ознаками діяння і ознаками, передбаченими законом (доведення того, що скоєне має кваліфікуватися саме за обраною нормою, а не за іншою, та що відсутні обставини, що усувають кримінальну протиправність діяння).

3. Юридичне закріплення висновку про те, що інкримінуванню підлягає конкретна норма (норми) (юридичне закріплення результатів кваліфікації).

В свою чергу названі стадії можуть бути поділені на етапи, аналізуючи які і можна розкрити зміст відповідних стадій.

СТАДІЯ ВИБОРУ ПРАВОВОЇ НОРМИ:

Етап впорядкування зібраних фактичних даних;

Етап висунення версій кваліфікації;

Етап розмежування складів діянь;

Етап виявлення правової норми (норм), яка підлягає застосуванню.

СТАДІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ МІЖ ОЗНАКАМИ ДІЯННЯ І НОРМОЮ:

Етап доведення наявності ознак складу кримінального правопорушення;

Етап визначення стадії вчинення діяння;

Етап оцінки діяння, яке виконане спільно кількома особами;

Етап оцінки діяння, яке передбачене кількома нормами;

Етап оцінки суспільної небезпеки діяння;

Етап визначення наявності обставин, що усувають кримінальні протиправність діяння.

СТАДІЯ ЮРИДИЧНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КВАЛІФІКАЦІЇ:

Етап формулювання результатів кваліфікації;

Етап мотивування кваліфікації.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, можна виділити наступні стадії та етапи кримінально-правової кваліфікації:

I. Стадія вибору правової норми:

1. Етап впорядкування зібраних фактичних даних;
2. Етап висунення версій кваліфікації;
3. Етап розмежування складів діянь;
4. Етап виявлення правової норми (норм), яка підлягає застосуванню.

II. Стадія встановлення відповідності між ознаками діяння і нормою:

1. Етап доведення наявності ознак складу кримінального правопорушення;
2. Етап визначення стадії вчинення діяння;
3. Етап оцінки діяння, яке виконане спільно кількома особами;
4. Етап оцінки діяння, яке передбачене кількома нормами;
5. Етап оцінки суспільної небезпеки діяння;
6. Етап визначення наявності обставин, що усувають кримінальну

протиправність діяння.

III. Стадія юридичного закріплення результатів кваліфікації:

1. Етап формулювання результатів кваліфікації;
2. Етап мотивування кваліфікації.

ІІІ. ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Кримінально-правова кваліфікація, як і будь-яка цілеспрямована свідомо діяльність людини підпорядковується певним правилам. Ці правила за рівнем їх узагальнення (з врахуванням їх співвідношення, яке виражається філософськими категоріями загального одиничного і особливого) можуть бути класифіковані на

1) загальні, які поширюються на кримінально-правову оцінку будь-якого діяння;

2) типові - що стосуються кваліфікації певних типів кримінально протиправних діянь (попередньої кримінально протиправної діяльності, кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, повторних кримінальних правопорушень тощо);

3) конкретні - які застосовуються при кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень (крадіжки, тілесних ушкоджень, хуліганства і т.д.).

Принципи кримінально-правової кваліфікації - це система науково обгрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, яка передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, принципи кримінально-правової кваліфікації - це система науково обгрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, яка передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою.

ІV. ВИДИ ПРИНЦИПІВ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Принципом кримінально-правової кваліфікації є принцип законності. Це впливає з наступних положень:

- філософські категорії "зміст і форма", "абстрактне і конкретне", якими виражається співвідношення принципів кримінально-правової кваліфікації та інших видів кримінально-правових принципів дають підстави стверджувати, що кваліфікація як вид застосування закону є формою його вияву, проявом конкретного в правовому регулюванні суспільних відносин. Звідси впливає, що здійснюватися вона повинна лише на підставі закону і в точній відповідності до нього;

- норми Конституції закріплюють положення про те, що вся діяльність державних органів, які застосовують закон (а отже і в частині кримінально-правової кваліфікації), здійснюється виходячи з засад неухильного дотримання законності;

- міжнародно-правові акти, підписані чи ратифіковані від імені України, які нині визнаються частиною національного законодавства нашої держави, засновуються на визнанні того, що будь-яка правозастосовна діяльність має здійснюватися відповідно до принципу законності як при їх застосуванні, так і при застосуванні внутрішнього законодавства;

- визнання того, що Україна є правовою державою (чи, принаймні, йде по шляху створення такої держави) передбачає, що вся правозастосовна діяльність здійснюється відповідно до принципу законності. Саме закон є вищим критерієм правильності рішень, які приймаються в ході правозастосування. Застосування права не лише здійснюється на підставі закону, а й регламентоване ним. Врешті - решт всі як загальні положення, відповідно з якими здійснюється кримінально-правова кваліфікація - її принципи, так і конкретні правила кваліфікації впливають із окремих правових норм чи їх сукупності. При виникненні суперечностей між тими чи іншими принципами пріоритет певним із них надається виходячи саме з норм закону.

Принцип стабільності кримінально-правової кваліфікації виводиться виходячи з того, що:

- норми чинного законодавства і кваліфікація співвідносяться як можливість і дійсність. Дійсність може змінюватися лише за умови зміни можливості, яка лежить в основі даної дійсності. Тому, поки не змінене чинне законодавство, норми якого є підставою кваліфікації, визнаються незміненими фактичні обставини справи, не встановлені помилки чи зловживання в ході кваліфікації, вона сама також повинна бути незмінною, стабільною;

- головний принцип кваліфікації - принцип законності передбачає, що на основі норм закону повинна відбуватися не лише кримінально-правова оцінка діяння, але і зміна кваліфікації. Виходячи із прагнення забезпечити стабільність зафіксованих у процесуальних документах висновків про оцінку діяння, чинне законодавство передбачає певну процедуру зміни кваліфікації, ускладнюючи і утруднюючи її по мірі переходу до більш пізніх стадій кримінального процесу;

- гуманізм права, прагнення забезпечити повну реалізацію законних прав і інтересів учасників процесу виявляється в тому, що зміна кваліфікації, яка веде до погіршення становища особи, діяння якої підлягає оцінці, можлива лише за умови повторення необхідних процесуальних дій, повернення справи на попередню стадію кримінального процесу.

Принцип офіційності кримінально-правової кваліфікації має свою основу в таких положеннях:

- кримінально-правова кваліфікація є результат взаємодії необхідності і випадковості у кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин. При цьому кваліфікація - це не наслідок випадкового збігу обставин, а необхідний результат застосування закону. Застосування ж норм чинного законодавства -

це прерогатива спеціально на те уповноважених державних органів. Тому й кваліфікація виступає як форма державно-владної діяльності, як діяльність офіційна;

- чинне процесуальне законодавство визначає коло органів, які здійснюють кримінально-правову оцінку діяння особи від імені держави, встановлює їх повноваження, передбачає порядок закріплення результатів кримінально-правової кваліфікації в процесуальних документах. З відповідних норм випливає, що лише така - офіційна - кваліфікація має правове значення. Тому вказаний принцип прямо впливає із головного принципу кримінально-правової кваліфікації - принципу законності;

- існуюча практика застосування кримінального закону полягає в тому, що кваліфікація, здійснена в неофіційному порядку, не тягне за собою правових наслідків. Вона лише сприяє виробленню відповідної позиції працівників компетентних органів;

- проведений вище аналіз суб'єктів кримінально-правової кваліфікації показує неприйнятність того положення, коли в ряді випадків чинний кримінальний закон, по суті, покладає обов'язок провести кримінально-правову оцінку діянь чи то інших осіб, чи то власної поведінки на окремих громадян.

Принцип повноти кримінально-правової кваліфікації виділяється, оскільки:

- в кваліфікації знаходить свій прояв діалектика необхідності і випадковості. Кваліфікація, як явище необхідне, повинно відображати необхідність кримінально-правової оцінки вчиненого діяння в повному обсязі. Якщо ж піддати оцінці лише частину вчиненого особою діяння (діянь), оцінити його з позицій не всіх існуючих кримінально-правових норм, а лише окремих із них, то необхідність не отримає свого прояву в кваліфікації;

- необхідність забезпечення повноти кваліфікації впливає також із принципу законності. Він може вважатися реалізованим, коли закон застосований в повному обсязі, всі норми, які поширюються на дане діяння враховані при оцінці відповідної поведінки особи;

- системний характер права передбачає, що при кваліфікації повинні знайти свій розвиток інші правові принципи. Закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві принципу всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин справи (ст.22 КПК) передбачає, що й кваліфікація буде здійснюватися на тих же засадах. Адже, якщо не забезпечувати повноту кваліфікації, то втрачає зміст повнота встановлення фактичних обставин справи.

Принцип точності кримінально-правової кваліфікації базується на таких положеннях:

- кримінальний правопорушник повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності і покараний саме за вчинене ним кримінальне правопорушення¹;

¹ В літературі відзначається, що в кримінальному праві це положення є аксіомою. Вона настільки очевидна, що не розглядається навіть як принцип кримінального права - *Клепицкий И.А.* "Отмывание денег" в современном уголовном праве. // Государство и право. - 2002. - №8. - С.33 [33-46].

- необхідність кримінально-правової кваліфікації діянь, які стали відомі правоохоронним органам, передбачає, що така кваліфікація має бути проведена у відповідності з законом. Наявність в чинному КК багатьох норм означає, що необхідність можна вважати реалізованою лише за умови, що з усіх них вибрана саме та, яка передбачає скоєне діяння;

- головний принцип кримінально-правової кваліфікації - принцип законності - включає в себе обов'язок відповідних органів застосовувати закон у точній відповідності з його змістом, виходити з того, що кримінальним правопорушенням може визнаватися лише діяння, прямо передбачене кримінальним законом. Тобто особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор, суддя можуть вмінити винному не будь-яку норму з числа наявних у чинному законодавстві, а лише ту, яка прямо передбачає скоєне діяння;

- магістральні шляхи розвитку кримінального законодавства - створення узагальнюючих норм та диференціація кримінальної відповідальності приводять до наявності багатьох норм, які передбачають вчинене діяння. При цьому жодні з них не дублюються. Тому кваліфікація передбачає вибір із усіх існуючих норм однієї конкретної (а при сукупності кримінальних правопорушень - кількох норм);

- точність кваліфікації спрямована на те, щоб забезпечити реалізацію законних інтересів як держави, так і окремих осіб, пов'язаних із правильною кримінально-правовою кваліфікацією діяння.

Підставою для виділення як самостійного принципу індивідуальності кримінально-правової кваліфікації є:

- співвідношення законодавства і його застосування (кваліфікації) як сутності і явища, абстрактного і конкретного. Кваліфікація, будучи явищем, проявом конкретного характеризується такими рисами, які дають можливість відрізнити його від інших явищ і іншого конкретного. Тому кваліфікації притаманна індивідуалізація, в ній знаходять свій вияв ознаки, які специфічні саме для даного посягання. Якщо в ході кваліфікації не сформульована індивідуальна правова оцінка кожного діяння окремо, не диференційована роль кожної особи у вчиненні кримінального правопорушення то є підстави вважати, що явище правової оцінки не відбулося;

- необхідність індивідуалізації кримінально-правової кваліфікації базується, як і всі інші її принципи, на принципі законності. Кримінальний та кримінально-процесуальний закон передбачає окрему правову оцінку діянь кожної особи і кожного діяння. Законом визначені межі індивідуалізації при кримінально-правовій кваліфікації скоєного - вони визначаються тим, наскільки диференційована відповідальність;

- принцип індивідуалізації кваліфікації базується також на такому принципі кримінального права, як справедливість. Одним із аспектів справедливості в кримінальному праві є притягнення до відповідальності за власні дії, з врахуванням характеру дій, вчинених кожною особою окремо. Це в свою чергу передбачає окрему кваліфікацію дій кожної особи;

- вказаний принцип кваліфікації безпосередньо виходить із конституційного положення про те, що "юридична відповідальність кожної особи має індивідуальний характер" (ч.2 ст.61 Конституції України).

Принцип недопустимості подвійного інкримінування (недопустимості кваліфікації за певною нормою, якщо діяння вже охоплене іншою нормою з числа інкримінованих цій же особі) при кримінально-правовій кваліфікації ґрунтується на наступних положеннях:

- кваліфікація є явищем стосовно норм чинного законодавства - сутності. Оскільки сутність в предметі лише одна (хоча вона може проявлятися в багатьох явищах), то очевидно, що одному явищу може відповідати тільки одна норма. Тим самим кваліфікація діяння за певною нормою виключає застосування щодо цього ж діяння іншої норми, якщо скоєне повністю отримало кримінально-правову оцінку;

- вказаний принцип кримінально-правової кваліфікації базується на конституційному положенні, згідно з яким "ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення" (ч.1 ст.61 Конституції України);

- в основі даного принципу лежить правова аксіома *non bis in idem*, відома на протязі всього періоду існування і розвитку юриспруденції.

Нарешті, принцип об'єктивності кримінально-правової кваліфікації виділяється з врахуванням співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в підставах кваліфікації та безпосередньо при її проведенні.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, є підстави стверджувати, що кримінально-правова кваліфікація повинна здійснюватися з дотриманням таких принципів:

- 1) законність;
- 2) офіційність;
- 3) об'єктивність;
- 4) точність;
- 5) індивідуальність;
- 6) повнота;
- 7) вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються;
- 8) недопустимість подвійного інкримінування;
- 9) стабільність.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

Під кваліфікацією кримінальних правопорушень розуміють встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Виділяють наступні види кваліфікації кримінальних правопорушень: **за стадією, якої досягло посягання**: кваліфікація закінченого кримінального правопорушення, кваліфікація готування до кримінального правопорушення, кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення; **в залежності від того, вчинено кримінальне правопорушення "одноосібно" чи у співучасті**: кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого однією особою, кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті; **виходячи з кількості кримінальних правопорушень, які піддані кваліфікації**: кваліфікація одиничного кримінального правопорушення, кваліфікація множинності кримінальних правопорушень.

Існують наступні стадії та етапи кримінально-правової кваліфікації:

I. Стадія вибору правової норми:

1. Етап впорядкування зібраних фактичних даних;
2. Етап висунення версій кваліфікації;
3. Етап розмежування складів діянь;
4. Етап виявлення правової норми (норм), яка підлягає застосуванню.

II. Стадія встановлення відповідності між ознаками діяння і нормою:

1. Етап доведення наявності ознак складу кримінального правопорушення;
2. Етап визначення стадії вчинення діяння;
3. Етап оцінки діяння, яке виконане спільно кількома особами;
4. Етап оцінки діяння, яке передбачене кількома нормами;
5. Етап оцінки суспільної небезпеки діяння;
6. Етап визначення наявності обставин, що усувають кримінальну

протиправність діяння.

III. Стадія юридичного закріплення результатів кваліфікації:

1. Етап формулювання результатів кваліфікації;
2. Етап мотивування кваліфікації.

Принципи кримінально-правової кваліфікації - це система науково обґрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, яка передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою.

Кримінально-правова кваліфікація повинна здійснюватися з дотриманням таких принципів:

- 1) законність;
- 2) офіційність;
- 3) об'єктивність;
- 4) точність;
- 5) індивідуальність;
- 6) повнота;
- 7) вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються;
- 8) недопустимість подвійного інкримінування;
- 9) стабільність.

...

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Відпрацювати наступні питання:

1. Поняття кваліфікації кримінальних правопорушень.
2. Характеристика окремих принципів кримінально-правової кваліфікації.
3. Види підстав кримінально-правової кваліфікації.
4. Співвідношення понять «кваліфікація кримінальних правопорушень» та «кримінально-правова кваліфікація».

**ТЕМА № 2. КВАЛІФІКАЦІЯ ПОПЕРЕДНЬОЇ КРИМІНАЛЬНО
ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Кваліфікація	закінченого	кримінального
правопорушення.....	_____	
2. Кваліфікація	готування	до
правопорушення.....	_____	кримінального
3. Кваліфікація	замаху	на
правопорушення.....	_____	кримінальне

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 01.08.2018 р.).
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с
5. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 448 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О.Володіна та ін.] ; за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.

8. Сопілко І.М. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.

9. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції Харків : Право, 2018. 368 с.

10. Красницький І.В., Шутяк Л.С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 224 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти здобувачам вищої освіти згадати основні стадії вчинення кримінальних правопорушень. Звернути увагу на особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при попередній кримінально протиправній діяльності.

ВСТУП

Кримінальне законодавство передбачає відповідальність не лише за закінчене посягання, а і за готування до кримінального правопорушення та замах на нього. Тому кваліфікація кримінального правопорушення передбачає встановлення стадії його вчинення. Не зважаючи на те, що в КК України є спеціальні положення, що стосуються відповідальності за готування до кримінального правопорушення та замах на нього (ст.13 - 16 КК), що відповідні проблеми давно розробляються у теорії кримінального права, врахування стадії вчинення кримінального правопорушення у ході його кваліфікації становить певні складності у правозастосовчій практиці. Найбільше складнощів виникає у зв'язку з визначенням моменту закінчення окремих видів кримінальних правопорушень, кваліфікацією посягань, у яких є ознаки одночасно і попередньої кримінально протиправної діяльності і закінчених кримінальних правопорушень, кваліфікацією готування до кримінального правопорушення і замаху на нього при альтернативному і неконкретизованому умислі тощо. Ці утруднення у значній мірі викликані тим, що у чинному законодавстві питання кваліфікації закінченого кримінального правопорушення та попередньої кримінально протиправної діяльності не регламентовані, а у теорії

кримінального права багато питань залишаються поза увагою дослідників, або ж вирішуються суперечливо.

Вказані обставини і обумовили актуальність даної теми. Давайте перейдемо до розгляду першого питання нашої лекції.

I. КВАЛІФІКАЦІЯ ЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відомо, що у теорії кримінального права та в кримінальному законодавстві виділяють три стадії кримінального правопорушення, які враховуються при кваліфікації посягання:

- 1) готування до кримінального правопорушення;
- 2) замах на кримінальне правопорушення;
- 3) закінчене кримінальне правопорушення.

Так зване виявлення умислу ("голий умисел") - тобто намір вчинити кримінальне правопорушення, який не виразився зовні у конкретних діях, не є кримінальним правопорушенням, не тягне кримінальної відповідальності, а отже і кримінально-правовій кваліфікації не підлягає. Адже кримінальне правопорушення, відповідно до ст.11 КК, це дія або бездіяльність.

Готування до кримінального правопорушення та замах на нього в КК називається незакінченим кримінальним правопорушенням, у теорії та на практиці їх ще прийнято називати попередньою кримінально протиправною діяльністю (або попередніми стадіями вчинення кримінального правопорушення).

Закінчене кримінальне правопорушення - це типовий вид кримінального правопорушення, ознаки якого встановлені у нормах Особливої частини КК, стосовно якого сконструйовані основні інститути Загальної частини (вина, співучасть, причетність тощо).

За загальним правилом, кримінальне правопорушення визнається закінченим, якщо у фактично скоєному є всі ознаки посягання, передбачені кримінально-правовою нормою. З такого визначення випливає, що при визначенні моменту закінчення кримінального правопорушення потрібно враховувати:

1) описання кримінального правопорушення у Особливій частині КК - чим більше ознак кримінального правопорушення названо у диспозиції статті КК, тим більше їх потрібно для того, щоб були підстави вважати кримінальне правопорушення закінченим;

2) фактичне виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення - кримінальне правопорушення може бути визнане закінченим лише тоді, коли є всі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, кваліфікація кримінального правопорушення як закінченого означає, що в її ході враховуються всі обов'язкові ознаки (у тому числі кілька діянь, кілька наслідків чи хоча б одної з кожної із альтернативних ознак) складу кримінального правопорушення. Наявність закінченого кримінального правопорушення також означає, що кваліфікацією охоплена вся попередня діяльність, пов'язана з підготовкою до цього кримінального правопорушення чи початком його виконання - тобто діяння, вчинені до моменту закінчення кримінального правопорушення. Разом із тим, якщо у ході попередньої кримінально протиправної діяльності виконувалися посягання, що містять ознаки самотійних, не менш небезпечних кримінальних правопорушень, то вони підлягають окремій кваліфікації. Як класичний приклад, звичайно, наводять придбання вогнестрільної зброї, з використанням якої вчиняється умисне вбивство. Саме по собі придбання вогнестрільної зброї у даному випадку становить собою готування до вбивства. Однак ці дії не охоплюються ознаками складу вбивства і тому незалежно від того, яка стадія виконання вбивства має місце, підлягають самотійній кваліфікації.

II. КВАЛІФІКАЦІЯ ГОТУВАННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення характеризуються, зокрема, тим, що при її вчиненні відсутні всі ознаки кримінального правопорушення, передбачені нормою Особливої частини кримінального закону. Найбільш яскраво цю думку виразив А.Н.Трайнін, що замах має місце там, де є всі елементи складу даного кримінального правопорушення, за винятком одного лише - наслідку. Готування - там, де можуть бути відсутні всі елементи складу, за винятком умислу та дії².

У чинному законодавстві склад готування до кримінального правопорушення і замаху на кримінальне правопорушення встановлені нормою Особливої частини та ч.1 ст.14, чи 2, 3 ст.15 КК, при кваліфікації попередньої кримінально протиправної діяльності потрібно посилалися і на норму Особливої частини, яка передбачає відповідне закінчене кримінальне правопорушення, і на вказані норми Загальної частини КК.

Формула кваліфікації готування до кримінального правопорушення чи замаху на кримінальне правопорушення повинна відповідати таким вимогам:

1) містити посилання на ч. 1 ст.14 або ч.2 чи 3 ст.15 КК. Потрібно підкреслити, що посилалися слід не просто на ст.14 чи ст.15 КК, а й на

2 Трайнин А.Н. Учение о составе преступления. - М.: Юрид. изд. Мин. юст. СССР. - 1946. - С.148.

відповідні частини цих статей, оскільки ознаки, яких бракує, підстави кримінальної відповідальності за окремі стадії попередньої кримінально протиправної діяльності різні. Крім того, посилання на відповідні частини ст. 14 або ст.15 КК робить формулу кваліфікації більш інформативною³;

2) посилання на норму Загальної частини КК має міститися перед вказівкою на норму Особливої частини КК. Завдяки цьому акцентується увага на те, що має місце незакінчене кримінальне правопорушення, об'єктивна сторона якого "недорозвинута";

3) містити посилання на відповідну частину, пункт статті Особливої частини КК, які передбачають закінчене кримінальне правопорушення, щодо якого мало місце готування чи замах;

4) якщо винному інкримінується вчинення кількох незакінчених кримінальних правопорушень, передбачених кількома статтями Особливої частини, то посилання на відповідні частини ст.14 або ст.15 КК має бути перед кожною з статей Особливої частини, причому, незалежно від того, мають місце однакові чи різні стадії вчинення кримінального правопорушення;

5) у формулі кваліфікації попередньої кримінально протиправної діяльності розділові знаки повинні бути розставлені так, щоб було видно, до якої статті Особливої частини належить посилання на ч.1 ст.14, ч.2 чи 3 ст.15 КК. Особливо це важливо у випадках вчинення винним кількох кримінальних правопорушень, передбачених різними нормами Особливої частини. оптимальним видається відділяти посилання на статті Загальної і Особливої частини дефісом, посилання ж на окремі статті Особливої частини - крапкою з комою.

Відповідно до ч.2 ст.14 КК готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини цього Кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, можна запропонувати таке правило: готування до кримінального правопорушення з неконкретизованим умислом кваліфікується за ч.1 ст.14 та нормою Особливої частини, що передбачає відповідальність за найменш небезпечний із кримінальних правопорушень, що охоплюються неконкретизованим умислом.

³ На необхідність посилатися при кваліфікації готування до злочину, замаху на злочин не лише на відповідну статтю, а й на частину статті Загальної частини КК, що передбачає попередню злочинну діяльність, зверталася увага у літературі - див.: *Ребане І.А.* О соучастии на стадии предварительной преступной деятельности (вопросы квалификации). // Ученые записки Тартусского госуд. ун-та. Труды по правоведению. Вып.696. - Тарту. - 1985. - С.3. Щодо чинного КК України на це звертав увагу *Ю.В.Баулін* - *Баулін Ю.В.* Деякі принципи новели Загальної частини Кримінального кодексу України та проблеми їх застосування // *Правова держава. Щорічник наукових праць. Випуск тринадцятий* - К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. - С.313.

ІІІ. КВАЛІФІКАЦІЯ ЗАМАХУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Поняття замаху на кримінальне правопорушення міститься в ч.1 ст.15 КК. Як і поняття готування до кримінального правопорушення, воно потребує конкретизації шляхом виділення та аналізу ознак цієї стадії вчинення кримінального правопорушення. Вони полягають у наступному:

1) виконуються дії, які безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що у ході замаху вчиняється діяння, яке описане у диспозиції статті Особливої частини, яке входить у об'єктивну сторону кримінального правопорушення. За цією ознакою, насамперед, проводиться розмежування між готуванням до кримінального правопорушення та замахом на теж саме кримінальне правопорушення - готування, як вже відзначалося, полягає у вчиненні дій, які не описані у диспозиції статті Особливої частини;

2) об'єктивна сторона кримінального правопорушення не завершується - не настають наслідки, або ж навіть діяння не доводиться до кінця. У цій ознаці полягає відмінність замаху на кримінальне правопорушення від закінченого кримінального правопорушення, яке характеризується об'єктивною стороною, яка повністю виконується;

3) кримінальне правопорушення не доводиться до кінця з причин, що не залежали від волі винного. Тобто, посягання переривається вимушено, всупереч бажанню того, хто посягає. Саме цим замах відрізняється від добровільної відмови, при якій також має місце незавершеність об'єктивної сторони посягання, але воно припиняється відповідно до волевиявлення особи.

Замах на кримінальне правопорушення кваліфікується за ч.2 або ч.3 ст.15 КК та нормою Особливої частини, яка передбачає відповідне закінчене кримінальне правопорушення. При цьому потрібно встановити наявність усіх ознак складу закінченого кримінального правопорушення з урахуванням незавершеності об'єктивної сторони - відсутності суспільно-небезпечних наслідків або закінченого діяння у матеріальних складах кримінальних правопорушень; незавершеності діяння у формальних складах кримінальних правопорушень. Якщо замаху передували дії, у яких полягає готування до цього ж кримінального правопорушення, то все скоєне кваліфікується лише як замах на кримінальне правопорушення, оскільки, як вже відзначалося, кожна наступна стадія "поглинає" собою попередні стадії посягання.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, при кваліфікації замаху потрібно вказувати на ч.2 або ч.3 ст.15 КК. Посилатися у формулі кваліфікації на відповідну частину ст.15 КК необхідно, оскільки, це:

1) дає можливість чітко вказати, у вчиненні якого саме посягання обвинувачується особа, забезпечує ясність обвинувачення;

2) пов'язане з реалізацією права особи на захист. Обвинувачений вправі знати, від обвинуваченні у замаху якого саме виду він повинен захищатися;

3) при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення відповідно до ст.68 КК суд повинен врахувати ступінь здійснення кримінально протиправного наміру. А це передбачає вказівку на вид замаху, на якому перерване кримінально протиправне посягання;

4) види замаху виділяються в КК.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

Кваліфікація кримінального правопорушення як закінченого означає, що в її ході враховуються всі обов'язкові ознаки (у тому числі кілька діянь, кілька наслідків чи хоча б одної з кожної із альтернативних ознак) складу кримінального правопорушення. Наявність закінченого кримінального правопорушення також означає, що кваліфікацією охоплена вся попередня діяльність, пов'язана з підготовкою до цього кримінального правопорушення чи початком його виконання - тобто діяння, вчинені до моменту закінчення кримінального правопорушення. Разом із тим, якщо у ході попередньої кримінально протиправної діяльності виконувалися посягання, що містять ознаки самостійних, не менш небезпечних кримінальних правопорушень, то вони підлягають окремій кваліфікації. Як класичний приклад, звичайно, наводять придбання вогнестрільної зброї, з використанням якої вчиняється умисне вбивство. Саме по собі придбання вогнестрільної зброї у даному випадку становить собою готування до вбивства. Однак ці дії не охоплюються ознаками складу вбивства і тому незалежно від того, яка стадія виконання вбивства має місце, підлягають самостійній кваліфікації.

Готування до кримінального правопорушення з неконкретизованим умислом кваліфікується за ч.1 ст.14 та нормою Особливої частини, що передбачає відповідальність за найменш небезпечний із кримінальних правопорушень, що охоплюються неконкретизованим умислом.

При кваліфікації замаху потрібно вказувати на ч.2 або ч.3 ст.15 КК. Посилатися у формулі кваліфікації на відповідну частину ст.15 КК необхідно, оскільки, це:

1) дає можливість чітко вказати, у вчиненні якого саме посягання обвинувачується особа, забезпечує ясність обвинувачення;

2) пов'язане з реалізацією права особи на захист. Обвинувачений вправі знати, від обвинуваченні у замаху якого саме виду він повинен захищатися;

3) при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення відповідно до ст.68 КК суд повинен врахувати ступінь здійснення кримінально протиправного наміру. А це передбачає вказівку на вид замаху, на якому перерване кримінально протиправне посягання;

4) види замаху виділяються в КК.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Відпрацювати наступні питання:

1. Кваліфікація готування до вчинення кримінального правопорушення.
2. Кваліфікація різних видів замаху на кримінальне правопорушення.
3. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при добровільній відмові співучасників.

**ТЕМА № 3. КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ВЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальні положення кваліфікації кримінальних, вчинених у співучасті.....__
2. Кваліфікація співучасті з врахуванням виду співучасника.....__
3. Кваліфікація співучасті з врахуванням її форми.....__

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 01.08.2023 р.).
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с
5. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 448 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін.] ; за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.

8. Сопілко І.М. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.

9. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції Харків : Право, 2018. 368 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти здобувачам вищої освіти згадати види співучасників та форми співучасті. Звернути увагу на особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при співучасті.

ВСТУП

Актуальність питань, які стосуються кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, визначається рядом обставин як теоретичного, так і практично-прикладного характеру.

Положення, які стосуються співучасті у кримінальному правопорушенні, відповідальності співучасників є в Кримінальному кодексі України (далі - КК). Їм присвячений окремий розділ - розділ VI Загальної частини КК. Причому, в новому КК 2001 р. вони регламентовані більш детально, ніж в раніше діючому кримінальному законодавстві України. Однак при цьому деякі питання розкриті недостатньо чітко чи суперечливо. Наприклад, в ч.2 ст.29 КК однозначно вказано, що організатор, підбурювач та пособник кримінального правопорушення підлягають відповідальності за тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинений виконавцем. В наступній же частині цієї ж статті визначено, що окремі ознаки складу кримінального правопорушення можуть інкримінуватися не всім співучасникам, зокрема, ознаки, що характеризують особу окремого співучасника, ставляться у вину лише цьому співучаснику. При цьому не вказується, яким же чином можна реалізувати ці положення, враховуючи, що стаття про кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем, часто не передбачає ознак, якими наділені організатори, підбурювачі, пособники кримінального правопорушення і навпаки. Тому виникає суперечність між вимогами, закріпленими в ч.2 та ч.3 ст.29 КК. Також має місце неузгодженість положень про співучасть, які регламентовані статтями Загальної частини КК та відповідних положень, що містяться в статтях його Особливої частини. Зокрема, з ч.4 ст.28 КК випливає, що мета створення злочинної організації - вчинення не одного, а кількох злочинів. В той же час, визначаючи поняття окремих видів злочинних організацій, встановлюючи умови відповідальності їх організаторів та учасників в ст. 257 КК законодавець встановлює, що злочинна організація може створюватися для вчинення і одного злочину. Крім того ч.4 ст.255 КК передбачає таку форму співучасті, як злочинна спільнота, а ст.28 КК такої форми співучасті не містить.

Як вирішувати такого роду колізії (а їх перелік можна продовжувати) в самому законі не визначено, теоретичні положення з цього приводу поки що відсутні. Разом із тим, без їх вирішення ефективне застосування кримінального закону в цій частині, по суті, неможливе. Вже це свідчить про актуальність теоретичної розробки і вивчення відповідних положень.

Вчинення кримінальних правопорушень у співучасті досить часто зустрічається в правозастосовній практиці. В цілому, приблизно третина всіх кримінальних правопорушень - це кримінальні правопорушення, у вчиненні яких брали участь дві чи більше особи. А щодо особливо тяжких і тяжких злочинів, насильницьких та корисливих посягань співучасть зустрічається ще частіше. За деякими даними, дві третини грабежів та розбоїв, випадків кваліфікованого хуліганства виконуються у співучасті. Тому питання кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, досить часто виникають в повсякденній діяльності слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів.

При цьому доводиться констатувати, що при їх вирішенні допускається немало помилок, свідченням чого є значна кількість змін у кваліфікації скоєного. Вищестоящі інстанції досить часто змінюють чи скасовують процесуальні документи саме через те, що неправильно визначається вид співучасника та форма співучасті, її вбачають там, де насправді має місце лише співпадіння у часі та місці окремих посягань, не враховуються індивідуальні особливості окремих співучасників та їх вплив на кваліфікацію дій інших співучасників тощо. Доводиться констатувати, що Верховний Суд України допускає непослідовність у своїх вказівках щодо кваліфікації дій співучасників, що в свою чергу, перешкоджає однозначності і стабільності при застосуванні кримінально-правових норм.

Не можна пройти і мимо того, що в публічних виступах керівників правоохоронних відомств нерідко зустрічаються вислови, які свідчать про явне нерозуміння ними суті кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, можливостей очолюваних ними відомств в протидії організованим формам співучасті. Так, Міністр внутрішніх справ України Ю.І.Смирнов невдовзі після свого призначення на посаду, підводячи підсумки одного з етапів діяльності МВС повідомив, що в Україні існує певна кількість організованих злочинних угруповань і пообіцяв що до кінця другого кварталу 2001 р. вони будуть ліквідовані (поміж іншого, цікаво, що ж міністр розуміє під “ліквідацією”?). Трохи згодом, підводячи підсумки роботи органів внутрішніх справ за 9 місяців 2002 р. він вказав, що в Україні “призупинена діяльність 627 організованих злочинних угруповань”, 100 їхніх лідерів засуджено”⁴. Навряд чи такі вислови заслуговують на коментування.

Теоретичне дослідження питань кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, характеризується, з одного боку, наявністю великої кількості опублікованих робіт, а з другого - значними розбіжностями у вирішенні окремих питань. Ще століття назад знаменитий російський криміналіст Н.С.Таганцев відзначав, що питання про співучасть

⁴ Чікалін В. Усе залежить від кадрового потенціалу. // Урядовий кур'єр. - 2002. - 19 жовтня. - С.7.

відносяться чи не до найбільш складних і заплутаних в теорії кримінального права. За роки, що минули відтоді, вони не стали більш ясними і чіткими. Більш того, спроби регламентувати певні положення в КК призвели до того, що спори з окремих позицій кваліфікації дій співучасників стали ще більш гострими, вияснилися прогалини в теоретичній розробці ряду питань.

Викладене дає підстави констатувати актуальність проблеми, обраної для дослідження, необхідність її подальшої теоретичної розробки. Аналіз показує, що недостатня чіткість законодавства, неоднозначні рішення, які приймаються на практиці, спори в теорії з питань кваліфікації дій співучасників, в значній мірі є породженням недостатньої уваги до вирішення ряду загальних питань теорії кримінально-правової кваліфікації. Тому в цій лекції зроблена спроба показати окремі питання кваліфікації дій співучасників кримінальних правопорушень на підставі загальних принципів кримінально-правової кваліфікації, сформулювати правила кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті. Давайте перейдемо до розгляду першого питання нашої лекції.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ

Поняття співучасті у кримінальному правопорушенні міститься в ст.26 КК: «Співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.». Порівняно з визначенням, яке було в раніше чинному КК (ч.1ст.19 КК України 1960 р.), його новизна полягає в такому:

1) додатково підкреслено, що співучасть можлива лише при вчиненні умисного кримінального правопорушення. Щоправда, теорія і практика і в період дії КК 1960 р. виходили з того, що співучасть можлива лише в умисних кримінальних правопорушеннях. Чи не єдиний, хто відстоював іншу позицію, був М.С.Шаргородський. Однак його пропозиції про необхідність конструювання співучасті щодо кримінальних правопорушень, вчинених з необережності, не знайшли підтримки;

2) чітко визначено, що співучасть передбачає участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення. Тим самим усунені підстави для позицій, згідно з якими визнавалося, що вчинення кримінального правопорушення групою осіб (при зґвалтуванні, грабежі, розбої) має місце і тоді, коли лише один учасник такої “групи” підлягав кримінальній відповідальності, про що детальніше буде сказано далі.

Конкретизуючи і розвиваючи законодавче визначення співучасті, в теорії кримінального права виділяють ознаки співучасті.

До об'єктивних ознак співучасті у кримінальному правопорушенні відносяться:

1) участь у вчиненні кримінального правопорушення декількох суб'єктів кримінального правопорушення. Це означає, що принаймні два учасники кримінального правопорушення наділені ознаками загального суб'єкта кримінального правопорушення - є особами фізичними, осудними, такими, що досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність;

2) двома або більше суб'єктами виконується одне і теж саме кримінальне правопорушення. Тобто, кожен із учасників кримінального правопорушення вчиняє не окреме посягання, а єдине на всіх; виконання кількох осіб окремих кримінальних правопорушень, навіть якщо вони збігаються в місці і часі не є співучастю;

3) кримінальне правопорушення вчиняється спільно. Лише взаємні погоджені зусилля співучасників приводять до вчинення кримінального правопорушення. Спільність вчинення кримінального правопорушення в свою чергу підтверджується такими рисами:

- дії кожного із співучасників є взаємодоповнюючими. Лише завдяки поведінці кожного із учасників виконується посягання в цілому;

- наслідки кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, є єдиними для всіх співучасників. За спільний кримінально протиправний результат несе відповідальність кожен із співучасників;

- між дією або бездіяльністю кожного із співучасників, діяльністю виконавця кримінального правопорушення і наслідками кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, існує причинний зв'язок. Інакше кажучи, без поведінки окремих співучасників (організатора, підбурювача, пособника) не міг би вчинити посягання виконавець, а без його діяння не був би досягнутий спільний кримінально протиправний результат.

Відсутність спільності посягання - коли кожна особа діє не погоджено, не вносячи свій внесок у єдиний результат, коли кримінальне правопорушення може бути вчинене незалежно від участі в ньому окремих осіб свідчить про те, що має місце не співучасть в одному кримінальному правопорушенні, а вчинення кількох самотійних посягань, або ж поведінка тих чи інших осіб не є кримінально протиправною.

Суб'єктивні ознаки співучасті впливають з того, що співучасть можлива лише при вчиненні умисних кримінальних правопорушень, і діяльність співучасників також має бути умисною. Тому загальне поняття умислу стосовно кримінальних правопорушень, вчинюваних у співучасті має бути модифіковане, а самі ознаки умислу, а тим самим і суб'єктивні ознаки співучасті полягають в такому:

- 1) кожен із співучасників усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності та дії або бездіяльності інших співучасників. Це передбачає взаємну поінформованість учасників кримінального правопорушення про те, що кримінальне правопорушення вчиняється ними спільно з іншими співучасниками. Причому не обов'язково, щоб кожен із співучасників знав всіх інших учасників кримінального правопорушення, їх завдання у спільному посяганні. Досить розуміти свою власну роль, знати про кримінально протиправні діяння ще хоча б одного з учасників;

- 2) кожен із співучасників передбачає суспільно небезпечні наслідки спільного посягання. При співучасті кримінальне правопорушення в цілому виконується виконавцем і суспільно небезпечні наслідки породжуються його діями. Однак діяння виконавця стає можливим завдяки поведінці всіх співучасників і наслідки кримінального правопорушення є результатом зусиль всіх співучасників. Тому кожний співучасник повинен передбачати наслідки не лише власної поведінки, а й наслідки, породжені спільним вчиненням кримінального правопорушення.

Склад кримінального правопорушення в діянні підбурювача, організатора, пособника кримінального правопорушення передбачений як відповідною частиною ст.27 КК, так і нормою Особливої частини про кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем. Звідси впливає висновок, важливий для кримінально-правової оцінки дій вказаних співучасників - їх посягання належить кваліфікувати за частиною 3(4,5) ст.27 КК та нормою Особливої частини про кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем.

Посягання ж виконавця за пануючою в теорії кримінального права та на практиці позицією кваліфікуються лише за статтею Особливої частини незалежно від того, вчинене кримінальне правопорушення одноосібно, чи в співучасті.

Оскільки всі співучасники спільно вчиняють одне і теж саме кримінальне правопорушення, то, за загальним правилом, всі вони несуть відповідальність за однією і тією ж нормою Особливої частини (статтею, частиною статті, пунктом статті).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, з викладеного вище випливає, що при кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, необхідно:

- 1) встановити, чи має місце співучасть;
- 2) визначити вид співучасті і встановити, кваліфікується вона з посиланням на ст.27 КК чи лише за нормою Особливої частини;
- 3) становити вид співучасника і при необхідності посилання при кваліфікації на ст.27 КК визначити частину цієї статті;
- 4) встановити форму співучасті та при необхідності посилання при кваліфікації на ст.28 КК визначити частину цієї статті;
- 5) з'ясувати, яке кримінальне правопорушення вчинено співучасниками і якою нормою Особливої частини воно передбачене;
- 6) визначити, чи всі співучасники відповідають за однією і тією ж нормою Особливої частини, чи за різними і якщо так, то за якими саме.

Діяння кожного із співучасників кваліфікуються окремо. До того ж самотійній кваліфікації підлягає кожне із вчинених в співучасті чи без неї кримінальних правопорушень.

II. КВАЛІФІКАЦІЯ СПІВУЧАСТІ З ВРАХУВАННЯМ ВИДУ СПІВУЧАСНИКА

Співучасники діляться на види в залежності від характеру виконуваних ролей.

Чинне законодавство виділяє чотири види співучасників:

1. виконавець (співвиконавець) кримінального правопорушення;
2. підбурювач до кримінального правопорушення;
3. організатор кримінального правопорушення;
4. пособник кримінального правопорушення.

Поняття виконавця кримінального правопорушення наведене в ч.2 ст.27 КК: виконавцем є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом. Дії

виконавця кваліфікуються лише за статтею Особливої частини КК без посилання на ст.27 КК.

Відповідно до поняття, наведеного в ч.3 ст.27 КК організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації Дії організатора кваліфікуються за ч.3 ст.27 КК та відповідною статтею Особливої частини.

Відповідно до поняття, наведеного в ч.4 ст.27 КК підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення. Дії підбурювача кваліфікуються за ч.4 ст.27 КК та відповідною статтею Особливої частини.. Найчастіше підбурюють особу, яка виступає виконавцем кримінального правопорушення.

Відповідно до поняття, наведеного в ч.5 ст.27 КК пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення. Дії пособника кваліфікуються за ч.5 ст.27 КК та відповідною статтею Особливої частини.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, чинне законодавство виділяє чотири види співучасників:

1. виконавець (співвиконавець) кримінального правопорушення;
2. підбурювач до кримінального правопорушення;
3. організатор кримінального правопорушення;
4. пособник кримінального правопорушення.

Виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинене ним кримінальне правопорушення.

Організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем.

ІІІ. КВАЛІФІКАЦІЯ СПІВУЧАСТІ З ВРАХУВАННЯМ ЇЇ ФОРМИ

В теорії кримінального права виділяють наступні форми співучасті:

1. За об'єктивним критерієм: проста співучасть (всі співучасники виступають співвиконавцями) та складна співучасть (коли є як мінімуму 1 виконавець і хоча б 1 інший співучасник (або пособник, або організатор, або підбурювач)).

2. За суб'єктивним критерієм (ст.28 КК):

- а) група осіб без попередньої змови;
- б) група осіб за попередньою змовою;
- в) організована група;
- г) злочинна організація.

Кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненням за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненням організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненням злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, проводиться з врахуванням того, як сформульована стаття Особливої частини КК.

Діяння учасників групи - осіб, які діють погоджено, виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, кваліфікуються безпосередньо за статтею Особливої частини, яка передбачає вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Посягання організаторів, підбурювачів та пособників кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб – не учасників такої групи - кваліфікуються з посиланням на відповідну частину ст.27 КК та статтю Особливої частини, яка передбачає злочин, вчинений групою осіб.

Якщо групою виконується злочин, в диспозиції статті про який не передбачене вчинення кримінального правопорушення групою осіб, то скоєне

кваліфікується з посиланням на відповідну частину ст.27 та ч.1 ст.28 КК. При цьому діяння учасників групи - виконавців або співвиконавців кваліфікуються з посиланням на ч.2 ст.27 КК, діяння інших співучасників - з посиланням на ч.3, 4 або 5 ст.27 КК.

Організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом.

Інші учасники організованої групи чи злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за кримінальні правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у кримінальному правопорушенні кожен із них.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, проводиться з врахуванням того, як сформульована стаття Особливої частини КК.

Діяння учасників групи - осіб, які діють погоджено, виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, кваліфікуються безпосередньо за статтею Особливої частини, яка передбачає вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Посягання організаторів, підбурювачів та пособників кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб – не учасників такої групи - кваліфікуються з посиланням на відповідну частину ст.27 КК та статтю Особливої частини, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене групою осіб.

Якщо групою виконується кримінальне правопорушення, в диспозиції статті про яке не передбачене вчинення кримінального правопорушення групою осіб, то скоєне кваліфікується з посиланням на відповідну частину ст.27 та ч.1 ст.28 КК. При цьому діяння учасників групи - виконавців або співвиконавців кваліфікуються з посиланням на ч.2 ст.27 КК, діяння інших співучасників - з посиланням на ч.3, 4 або 5 ст.27 КК.

Організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом.

Інші учасники організованої групи чи злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за кримінальні правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у кримінальному правопорушенні кожен із них.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

При кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, необхідно:

- 1) встановити, чи має місце співучасть;
- 2) визначити вид співучасті і встановити, кваліфікується вона з посиланням на ст.27 КК чи лише за нормою Особливої частини;
- 3) становити вид співучасника і при необхідності посилання при кваліфікації на ст.27 КК визначити частину цієї статті;
- 4) встановити форму співучасті та при необхідності посилання при кваліфікації на ст.28 КК визначити частину цієї статті;
- 5) з'ясувати, яке кримінальне правопорушення вчинено співучасниками і якою нормою Особливої частини воно передбачене;
- 6) визначити, чи всі співучасники відповідають за однією і тією ж нормою Особливої частини, чи за різними і якщо так, то за якими саме.

Діяння кожного із співучасників кваліфікуються окремо. До того ж самотійній кваліфікації підлягає кожне із вчинених в співучасті чи без неї кримінальних правопорушень.

Чинне законодавство виділяє чотири види співучасників:

1. виконавець (співвиконавець) кримінального правопорушення;
2. підбурювач до кримінального правопорушення;
3. організатор кримінального правопорушення;
4. пособник кримінального правопорушення.

Виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинене ним кримінальне правопорушення.

Організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем.

Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, проводиться з врахуванням того, як сформульована стаття Особливої частини КК.

Діяння учасників групи - осіб, які діють погоджено, виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, кваліфікуються безпосередньо за статтею Особливої частини, яка передбачає вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Посягання організаторів, підбурювачів та пособників кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб – не учасників такої групи - кваліфікуються з посиланням на відповідну частину ст.27 КК та статтю Особливої частини, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене групою осіб.

Якщо групою виконується кримінальне правопорушення, в диспозиції статті про яке не передбачене вчинення кримінального правопорушення групою осіб, то скоєне кваліфікується з посиланням на відповідну частину ст.27 та ч.1 ст.28 КК. При цьому діяння учасників групи - виконавців або

співвиконавців кваліфікуються з посиланням на ч.2 ст.27 КК, діяння інших співучасників - з посиланням на ч.3, 4 або 5 ст.27 КК.

Організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом.

Інші учасники організованої групи чи злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за кримінальні правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у кримінальному правопорушенні кожен із них.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Відпрацювати наступні питання:

1. Кваліфікація невдалої співучасті та співучасті у незакінченому кримінальному правопорушенні.
2. Кваліфікація співучасті в кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом.
3. Кваліфікація причетності до кримінального правопорушення.

ТЕМА № 4. ПОМИЛКИ В КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I.** Поняття та види помилок в кримінальному праві.
- II.** Кваліфікація при юридичній помилці.
- III.** Кваліфікація при фактичній помилці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
11. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 01.08.2023 р.).
13. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с
14. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 448 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
16. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін.] ; за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.
17. Сопілко І.М. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.
18. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції Харків : Право, 2018. 368 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти здобувачам вищої освіти згадати поняття та види помилок в кримінальному праві. Звернути увагу на особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при юридичних і фактичних помилках.

ВСТУП

Як Вам відомо єдиною підставою притягнення до кримінальної відповідальності по кримінальному праву є наявність в діянні винного складу кримінального правопорушення. Кожен склад кримінального правопорушення обов'язково містить в собі 4 такі елементи:

- об'єкт кримінального правопорушення;
- об'єктивна сторона кримінального правопорушення;
- суб'єкт кримінального правопорушення;
- суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Якщо один із цих елементів складу кримінального правопорушення відсутній, то немає складу кримінального правопорушення.

Одним із найважливіших елементів складу кримінального правопорушення є суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, тобто ставлення винної особи до вчинюваного нею діяння та до їх наслідків.

Але інколи винна особа при вчиненні суспільно-небезпечного діяння не правильно уявляє про юридичний або фактичний характер такого діяння або помиляється в наслідках. Така ситуація отримала в кримінальному праві термін - помилка.

Саме питання кваліфікації кримінальних правопорушень при помилці і складає зміст сьогоднішньої теми лекції.

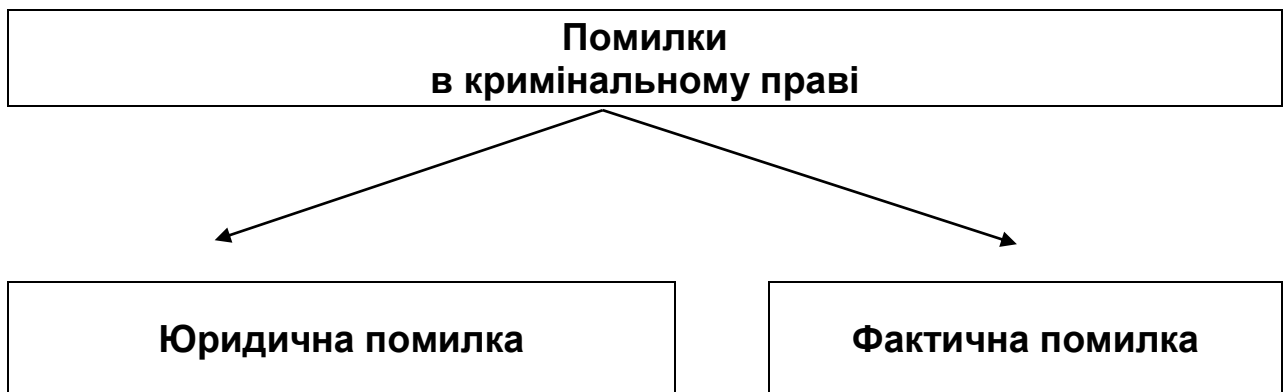
Давайте перейдемо до розгляду першого питання нашої лекції.

I. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПОМИЛОК В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Підстава кримінальної відповідальності передбачає в т. ч. адекватне відтворення у свідомості винного юридичних і фактичних характеристик вчинюваного діяння та його наслідків. Як правило, осудна особа в повному обсязі реально відтворює ці характеристики. Водночас правозастосувальна практика знає випадки, коли особа хибно уявляє як юридичні, так і фактичні характеристики власної поведінки та її наслідки, що може суттєво впливати на кримінальну відповідальність. Такі випадки в кримінальному праві отримали назву – помилка. Підстави таких хибних уявлень можуть бути різноманітними і перебувати як в об'єктивній, так і в суб'єктивній сферах.

Такі невірні уявлення поділяються на:

- помилку юридичну (error juris);
- та помилку фактичну (error facti).

Юридична помилка характеризується хибним уявленням щодо:

- «злочинності або незлочинності» вчиненого діяння;
- кримінально-правової кваліфікації;
- виду та розміру покарання.

Фактична помилка характеризується неправильною уявою щодо:

- об'єкта кримінально протиправного посягання;
- предмета посягання;
- особи потерпілого;
- знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення;
- причинного зв'язку;
- суспільно-небезпечних наслідків;
- кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення;
- помилка при «відхиленні дії».

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, помилка в кримінальному праві - хибне уявлення особи про юридичні і фактичні характеристики власної поведінки та її наслідки, що можуть суттєво вплинути на кримінальну відповідальність.

Всі помилки поділяються на 2 основні види:
фактична помилка та;
юридична помилка.

II. КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИ ЮРИДИЧНІЙ ПОМИЛЦІ

Як вже зазначалось в минулому питанні всі помилки поділяються на два види: юридична та фактична.

Юридична помилка в кримінальному праві — це хибне уявлення особи щодо «злочинності або незлочинності» вчиненого діяння, кримінально-правової кваліфікації або виду та розміру покарання (у кримінально-правовій теорії такий вид помилки іноді називають «помилкою в праві»). Помиляється не суб'єкт офіційної кваліфікації (дізнавач, слідчий, прокурор або суддя), а саме винна особа, що скоїла певне діяння.

Беручи до уваги запропоноване Вам визначення юридичної помилки можна виділити такі її види:

- помилка щодо «злочинності» діяння;
- помилка щодо «незлочинності» вчиненого діяння;
- помилка в кримінально-правовій кваліфікації та;
- помилка у виді та розмірі покарання.

При помилці щодо «злочинності» діяння особа вважає, що її дії кримінально протиправні й тягнуть кримінальну відповідальність, тоді як вони КК не передбачені. Наприклад, особа вважає, що порушення правил дорожнього руху, що призвело до заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень, є кримінальним правопорушенням. Однак кримінально-правова заборона такого діяння відсутня й воно визнається адміністративним правопорушенням. Діяння, не передбачене кримінальним законом, не може тягнути кримінальної відповідальності, внаслідок відсутності протиправності як обов'язкової ознаки кримінального правопорушення.

Тож при такій помилці особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Помилка щодо «незлочинності» діяння наявна, коли особа думає, що вчинене нею діяння не тягне кримінальної відповідальності, але КК України відносить таке діяння до кримінальних правопорушень.

Так, В., захищаючи від нападу, перевищив межі необхідної оборони й убив нападника. Його дії були кваліфіковані як убивство при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України). Адвокат подав скаргу, вказуючи на неправильність кваліфікації, аргументуючи це тим, що В. вважав, що діяв у межах необхідної оборони й тому не повинен нести кримінальної відповідальності.

Отже, незнання умов правомірності при необхідній обороні (ст. 36 КК України) не виключило кримінальної відповідальності В. Більшість учених і практичних працівників це правило визнають непорушним.

Отже, відповідно до ст. 68 Конституції України, «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності», в нашій ситуації це правило можна перефразувати «незнання положень кримінального законодавства не звільняє особу від кримінальної відповідальності».

Та можливі ситуації, коли особа, що порушила кримінально-правову заборону, не тільки не знала про неї, але й не могла знати в тих умовах, у яких

вона перебувала на момент порушення цієї заборони (скажімо, була в закордонному відрядженні чи була важко хворою). У таких випадках кримінальна відповідальність повинна виключатися внаслідок відсутності вини.

Помилка в кримінально-правовій кваліфікації полягає у хибному уявленні про кримінально-правові характеристики діяння і, як наслідок, в неправильній кримінально-правовій оцінці власної поведінки.

Так, особа вчиняє крадіжку майна з магазину та вважає, що його дії охоплюються ч. 3 ст. 185 КК України (вчинення крадіжки шляхом проникнення в приміщення), але слідчий кваліфікує його дії як крадіжку, вчинену у великих розмірах (ч. 4 ст. 185 КК України). Така помилка особи, зазвичай, не впливає на кваліфікацію і тягне кримінальну відповідальність особи.

Хоча може бути й інша ситуація: до особи звертається товариш, який просить сховати його від працівників поліції, бо останнього розшукують за вбивство. Під час обшуку в будинку винну особу у вбивстві затримують. Особа, що сховала свого товариша зізнається, що його приховала (приховала саме вбивцю), тобто вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 396 КК України. Та під час досудового слідства було встановлено, що товариш вчинив убивство, передбачене ст. 116 КК України « Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання », тобто нетяжкий злочин. Беручи це до уваги, особа, котра приховала злочинця, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 396 КК України. У такій ситуації помилка в кваліфікації не тягне взагалі кримінальної відповідальності.

Це пов'язане з тим, що така помилка в більшій мірі належить до помилки в кримінальній протиправності діяння, що, як було зазначено, не тягне кримінальної відповідальності особи.

Помилка у виді та розмірі покарання полягає у хибному уявленні винної особи у виді та розмірі покарання, що впливає із назви цієї помилки. Така помилка не впливає на відповідальність, тому що вид і розмір покарання перебувають за межами суб'єктивної сторони.

Наприклад, особа ухиляється від сплати податків на суму 3200000 грн. (станом на 1 січня 2020 р.) і вважає, що за такі діяння може бути призначено покарання у виді позбавлення волі. Згідно з ч. 1 ст. 212 КК України, таке діяння карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (цікаво, що максимальний розмір штрафу становить 85 тис. грн.) або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Тож уявлення особи про вид покарання за суспільно небезпечне діяння не впливає як на кваліфікацію кримінального правопорушення, так і на призначення саме покарання, передбаченого санкцією ч. 1 ст. 212 КК України.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, юридична помилка - це хибне уявлення особи щодо «злочинності або незлочинності» вчиненого діяння, кримінально-правової кваліфікації або виду та розміру покарання.

Юридична помилка поділяється на такі види: помилка щодо «злочинності» діяння, помилка щодо «незлочинності» вчиненого діяння, помилка в кримінально-правовій кваліфікації та помилка у виді та розмірі покарання.

Юридична помилка особи, що вчинила кримінальне правопорушення, зазвичай (окрім помилки особи у «злочинності» діяння), не впливає на кримінальну відповідальність, тобто ні на кваліфікацію, ні на розмір і вид визначеного судом покарання.

III. КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИ ФАКТИЧНІЙ ПОМИЛЦІ

Фактична помилка - це неправильне уявлення особи про обставини, які утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу кримінального правопорушення.

В теорії кримінального права виділяють різні фактичні помилки. Але ми з Вами звернемо увагу на такі помилки:

1. помилка в об'єкті та предметі,
2. помилка в потерпілому,
3. помилка при замаху з непридатними засобами,
4. помилка в розвитку причинного зв'язку,
5. помилка в суспільно небезпечних наслідках та
6. помилка при «відхиленні дії».

Помилка в об'єкті та предметі

Спочатку розглянемо правила кваліфікації діянь при помилці в об'єкті та предметі. Вчиняючи кримінальне правопорушення, особа може помилятися в характері суспільних відносин або в предметі кримінального правопорушення чи в потерпілому, завдаючи шкоди іншому об'єктові або справляючи кримінально протиправний вплив на інший предмет чи потерпілого.

Пропонуємо класифікувати помилку в об'єкті на такі види:

- помилка в суспільних відносинах, тобто безпосередньо в об'єкті кримінального правопорушення;

помилка в предметі кримінального правопорушення;

помилка в потерпілому від кримінального правопорушення.

Така класифікація впливає з конструкції об'єкта кримінального правопорушення як елемента складу кримінального правопорушення. Усі ці види помилок пов'язані між собою. Тож цілком імовірними є варіанти, коли помилка в суспільних відносинах і помилка в предметі кримінального правопорушення чи помилка в потерпілому від кримінального правопорушення збігаються. Беручи до уваги формулювання питань, викладених в плані, розглянемо спочатку помилку в об'єктові та предметові кримінального правопорушення.

Помилка в суспільних відносинах, тобто безпосередньо в об'єктові кримінального правопорушення, поділяється, на думку М. Коржанського, на помилку в родовому, видовому та безпосередньому об'єктах. Вважаємо, що цю класифікацію можна взяти за основу, але при цьому варто виключити помилку у видовому об'єктові, зважаючи на спірність цього об'єкта в теорії кримінального права. При помилці в родовому об'єктові:

1) скоєне кваліфікується як замах на заподіяння шкоди об'єктові стосовно якого був спрямований умисел.

Наприклад, згідно з п. 9 постанови ПВСУ № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», якщо одна особа передає службовій особі хабар (намагаючись завдати шкоду відносинам у сфері службової діяльності), та при цьому остання не мала наміру вчиняти (або не вчиняти) діяння з використанням наданої їй влади й покладених відповідних

обов'язків, то дії особи, котра передала гроші та цінності, належить розцінювати як замах на давання хабара та кваліфікувати за ст. 15 та відповідною частиною ст. 369 КК України;

2) якщо обстановка вчинення кримінального правопорушення не давала можливості визначити родову належність об'єкта посягання, то скоєне кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення - посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяно шкоду.

Так, винна особа гвалтує малолітню особу, помиляючись щодо віку особи, вважаючи, що особа є неповнолітньою, хоча при цьому допускає можливість, що особі й не виповнилося 14 років, тобто її дії охоплюється як ч. 3, так і ч. 4 ст. 152 КК України. Особа не могла чітко для себе визначити, якому об'єктові вона завдасть шкоди: статевій свободі чи статевій недоторканості, тому скоєне кваліфікується як посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяно шкоду (статевій недоторканості), за ч. 4 ст. 152 КК України.

3) якщо виникає помилка в потерпілому як різновид помилки в родовому об'єктові, скоєне кваліфікується за сукупністю: як замах на заподіяння шкоди об'єктові, стосовно якого було спрямоване кримінальне правопорушення, та закінчене кримінальне правопорушення - посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяно шкоду.

Помилка в безпосередньому об'єкті поділяється на два підвиди:

- помилка в основному безпосередньому об'єкті. У такій ситуації особа бажає завдати шкоду одному основному безпосередньому об'єктові, але реально завдає іншому тотожному основному безпосередньому об'єкту.

Наприклад, особа прагне вбити П., але помиляється й убиває Р. Дії особи кваліфікуються за ч. 1 ст. 115 КК України. Отже, така помилка на кваліфікацію не впливає, бо життя кожної людини перебуває під однаковою кримінально-правовою охороною;

- помилка в додатковому безпосередньому об'єкті. Це може відбуватися коли особа, завдаючи шкоди основному безпосередньому об'єктові, бажає завдати шкоди обов'язковому додатковому об'єкту, але завдає шкоду факультативному додатковому об'єктові. В таких випадках необхідно керуватися правилами кваліфікації конкуренції кримінально-правових норм або множинності кримінальних правопорушень.

Скажімо, якщо особа, здійснюючи напад на потерпілого з метою заволодіти чужим майном, застосовує насилля (при цьому його умислом охоплюється лише завдання шкоди здоров'ю), внаслідок якого настає смерть потерпілого (ставлення до цього наслідку необережне), дії особи слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 187 і ч. 1 ст. 119 КК України. У зазначеній ситуації обов'язковий додатковий об'єкт розбою є здоров'я особи, якому винний прагне завдати шкоди, але завдає фактично факультативному додатковому об'єктові - життю особи. Такі наслідки не охоплюються розбоєм і тому потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Далі розглянемо помилку в предметі кримінального правопорушення.

Помилка в предметі має такі види:

1) помилка в предметі в межах однорідного посягання. Згадаймо хоча б ситуацію у відомому художньому фільмі «Бережись автомобіля», коли Юрій Деточкін викрадає автомобіль, який вважає належним хабарникові, але потім з'ясовується, що він є власністю іншої особи. Така помилка на кваліфікацію не впливає. Це може мати значення при викраденні предмета кримінального правопорушення (наприклад, при крадіжці), якщо завдається більш значна шкода, але це вже помилка в наслідках кримінального правопорушення, що розглядатиметься далі;

2) помилка в предметі в межах різнорідного посягання.

Наприклад, особа викрадає крейду, але вважає, що це наркотичні засоби. Дії особи слід кваліфікувати як замах на викрадення наркотичних засобів (ч. 2 ст. 15, ст. 308 КК України).

Так само до подібних ситуацій ставиться й судова практика. Згідно з п. 4 постанови ПВСУ № 4 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», дії особи, що як нібито наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори умисно збуває будь-які інші засоби або речовини з метою заволодіти грішми чи майном, потрібно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності до того підстав - і як підбурювання до замаху на незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, дії ж покупця - як замах на вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 309 або ст. 311 КК України.

Отже, дії особи слід кваліфікувати як замах на кримінальне правопорушення, який прагнула вчинити особа;

3) помилка на відсутній предмет. Приміром, особа проникає до магазину для викрадення грошей, але їх було здано в банк і тому особа не змогла реалізувати свій умисел. Такі дії кваліфікуються як замах на кримінальне правопорушення, яке прагнула вчинити особа.

Помилка в потерпілому

Помилка в потерпілому полягає в тому, що суб'єкт, бажаючи заподіяти шкоду одній особі, у результаті помилки заподіює шкоду іншій особі. Так, винна особа з метою помститися знайомому вбиває, як вона вважає, знайомого. Беручи до уваги те, що кримінальне правопорушення сталося вночі, кримінальний правопорушник помилився й убив зовсім іншу особу, а не свого знайомого.

Така помилка не впливає на кваліфікацію, тому що не стосується обставин, які були ознаками складу кримінального правопорушення. Винний посягав на життя людини і свій умисел реалізував. Дії в такому разі кваліфікуються як закінчене кримінальне правопорушення - убивство (ч. 1 ст. 115 КК України).

Однак у деяких випадках помилка в особі потерпілого водночас виявляється і помилкою в родовому об'єкті. Наприклад, посягаючи на життя державного діяча, суб'єкт помилково вбив громадянина, що не мав жодного стосунку до цього державного діяча. У такому разі замість посягання на безпеку держави в політичній сфері (у сфері здійснення вищої державної влади, що

забезпечує її нормальне функціонування) (ст. 112 КК України) було вчинено посягання на життя (ст. 115 КК України).

Вчинене в таких випадках слід кваліфікувати за спрямованістю умислу як замах на кримінальне правопорушення, який мав намір вчинити винний (ст. 112 КК України - посягання на життя державного чи громадського діяча охоплює, як відомо, замах і вбивство), і вбивство людини (ч. 1 ст. 115 КК України). З такою позицією в теорії кримінального права погоджуються не всі. Так, Н. Семернева вважає, що такі дії слід кваліфікувати лише як замах на життя державного діяча. Аналогічного положення дотримується професор М. Коржанський, котрий вважає, якщо допущено помилки в родовому об'єкті посягання, злочин кваліфікується як замах на заподіяння шкоди тому об'єктові, який охоплювався умислом винної особи. Тож йому видається неприйнятною позиція Л. Андреевої, яка пропонує такі дії кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Відповідь на запитання: «Якої позиції слід дотримуватися?», можна знайти в попередніх положеннях праці М. Коржанського, в яких він зазначає, що винна особа, помиляючись, не бере до уваги особливих ознак потерпілого, тож її діяння слід кваліфікувати за загальною нормою. Тож мається на увазі дещо інша ситуація: винна особа вбиває, наприклад, працівника правоохоронного органу, не усвідомлюючи, що особа має такий статус, тобто її дії охоплюються лише ч. 1 ст. 115 КК України. При цьому потрібно згадати п. 6 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», за котрою під убивством малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України) слід розуміти умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім або припускав це чи за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати. Тож, якщо особа цей факт не усвідомлювала її дії слід кваліфікувати як просте вбивство - ч. 1 ст. 115 КК України. А якщо згадати помилку в родовому об'єкті, то вона кваліфікується не завжди як помилка в потерпілому.

Отже, якщо виникає помилка в потерпілому як різновид помилки в родовому об'єкті, дії винної особи слід кваліфікувати за спрямованістю умислу як замах на злочин, який особа прагнула вчинити, та як закінчений злочин, що його особа насправді вчинила.

Так само вирішується питання й у випадках, коли посягання обумовлене певним станом потерпілого, наприклад, вагітністю, безпорадним станом тощо (які винна особа усвідомлює), якщо визначення цієї обставини впливає на кваліфікацію. Так, П., бажаючи убити свою вагітну дружину, вбив помилково сторонню жінку, що у стані вагітності не перебувала. Його дії, на перший погляд, містять лише склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 115 КК України. Проте, зважаючи на спрямованість умислу, вони були правильно кваліфіковані за ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 та ч. 1 ст. 115 КК України.

Помилка при замаху з непридатними засобами

Замах з непридатними засобами (може бути як закінченим, так і незакінченим) наявний тоді, коли винний застосовує помилково або через незнання такі засоби, за допомогою яких через їхні об'єктивні властивості неможливо вчинити злочинне діяння. При цьому засоби можуть бути як абсолютно, так і відносно непридатними для спричинення шкоди.

Можна виділити два підвиди помилки вчинення кримінального правопорушення з непридатними засобами:

1) *вчинення кримінального правопорушення з абсолютно непридатними засобами*. Абсолютно непридатними вважаються засоби, використання котрих за будь-яких умов (обставин) не може призвести до закінчення кримінального правопорушення, зокрема, до настання суспільно небезпечних наслідків (наприклад, спроба отруїти людину водою, зібраною на кладовищі, хоча особа помилково вважає її отрутою).

При цьому особа через свою повну неосвіченість не розуміє, що ці засоби не можуть завдати шкоди іншій особі чи використовує забобонні засоби (ворожба, закляття) й тому вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності;

2) *вчинення кримінального правопорушення з відносно непридатними засобами*. Відносно непридатні - це ті засоби, що лише за певних конкретних обставин не можуть привести до виконання задуманого (приміром, спроба вчинити вбивство з вогнепальної зброї (автомата), що виявилася несправною (зіпсованою)).

Так, згідно з п. 9 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», в разі, коли винний, позбавляючи життя особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечним для життя потерпілого й інших людей, в той час, як він фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

Наприклад, особа, підкладаючи вибухівку в літак, вважає, що загине його дружина, але при цьому усвідомлює реальну можливість загибелі й сторонніх осіб. При цьому вибухівка повинна була спрацювати від дзвінка на мобільний телефон, приєднаний до вибухівки. Та внаслідок розрядки батареї мобільний телефон не спрацював і вибух не стався. Дії особи слід кваліфікувати як замах на умисне вбивство за ч. 2 ст. 15 і п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

Отже, в таких ситуаціях дії особи слід кваліфікувати як замах на злочин, який вона прагнула вчинити.

Помилка в розвитку причинного зв'язку

Під помилкою в розвитку причинного зв'язку слід розуміти неправильне уявлення винної особи про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і кримінально протиправними наслідками.

Під час кваліфікації кримінальних правопорушень не завжди звертається увага на причинний зв'язок. Так, згідно з п. 22 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та

здоров'я особи», при кваліфікації діяння як умисного вбивства, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації такого кримінального правопорушення як умисне вбивство значення не має. Тож органам досудового слідства та суду необхідно звертати увагу на наявність саме причинного зв'язку між діянням і наслідками (смертю потерпілої особи), а не зважати на час настання смерті. Та на практиці це положення часто порушується: якщо смерть настала через певний проміжок часу й недостатньо інших доказів умислу винної особи (особливо, коли злочинця не виявлено), дії особи кваліфікуються за ч. 2 ст. 121 КК України.

Для вирішення питання про вину особи має значення не тільки діяльність правоохоронних органів і суду зі з'ясування причинного зв'язку, але й уявлення винної особи про характер причинного зв'язку. Звісно, що при кримінально-правовій оцінці діяння не можна вимагати від суб'єкта кваліфікації повного доведення усвідомлення винною особою причинного зв'язку в усіх аспектах. Достатньо того, що винна особа усвідомлює розвиток причинного зв'язку в загальних рисах.

Тож *помилка особи саме в деталях розвитку причинного зв'язку на кваліфікацію не впливає*. Скажімо, якщо особа, бажаючи вбити конкретну людину, підкладає вибухівку в автомобіль і вважає, що смерть настане від вибуху, а потерпілий помирає від того, що його під час вибуху викинуло з автомобіля й він отримав забій головного мозку від удару об стовбур дерева, то така невідповідність передбачуваного й реального розвитку причинного зв'язку не виключає умислу на вбивство та відповідальність настає саме за вбивство, тому що винний, загалом, не помилявся щодо настання смерті від вибуху й усвідомлював, що смерть настане через вплив вибухової хвилі на тіло потерпілого.

Помилка особи в загальних рисах причинного зв'язку впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (на визначення форми вини, стадії вчинення кримінального правопорушення та відповідальності). Адже помилка в таких загальних рисах причинного зв'язку виключає відповідальність особи за ті бажані чи передбачувані злочинні наслідки, якщо при цьому стається суттєва розбіжність між тим, яким чином повинні були настати наслідки, та фактичним розвитком причинного зв'язку.

У судовій практиці іноді трапляються помилки при визначенні саме помилки особи в загальних рисах причинного зв'язку (найчастіше в справах про злочини проти життя та здоров'я особи й у злочинах проти безпеки руху та експлуатації транспорту).

У ситуації коли винна особа помилилась у загальних рисах причинного зв'язку, наприклад поставивши потерпілого у небезпечне для життя становище, завідомо залишивши його без допомоги, передбачаючи, що смерть потерпілого можлива за таких обставин, але смерть потерпілого настала не від залишення в небезпеці, а у зв'язку з ДТП така помилка в загальних рисах причинного зв'язку не тягне кримінальної відповідальності за ті наслідки, що вже поставлені у вину особі.

Якщо особа робить постріл у потерпілого з метою вбивства, але тільки важко ранить його, а потерпілий помирає внаслідок помилки лікарів під час проведення операції, то така помилка в розвитку причинного зв'язку суттєво впливає на кваліфікацію. Винній особі не можна поставити у вину смерть потерпілого, бо в розвиток причинного зв'язку втрутились інші обставини, що не залежали від волі винної особи. Тож такі дії винної особи слід кваліфікувати як замах на вбивство.

Отже, все викладене вище дає підстави виділити такі правила кваліфікації при помилці в розвитку причинного зв'язку:

помилка особи в деталях розвитку причинного зв'язку на кваліфікацію не впливає;

помилка особи в загальних рисах причинного зв'язку впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення.

Помилка в суспільно небезпечних наслідках

Помилка в суспільно небезпечних наслідках полягає в помилці щодо кількісної чи якісної характеристики суспільно небезпечних наслідків.

Помилка особи щодо кількісної характеристики наслідків на кваліфікацію вчиненого не впливає, якщо ця помилка не виходить за встановлені законодавцем межі при вчиненні певного кримінального правопорушення. Так, у примітці до ст. 185 КК України встановлений великий розмір матеріальної шкоди - якщо вона в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тож розмір шкоди, що перевищує цю суму, але не більший за 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (особливо великий розмір), розглядається як великий розмір і на кваліфікацію не впливає.

Якщо особа бажала завдати більш тяжкої шкоди, але збитки, що настали, є менш тяжкими, то діяння особи слід розглядати як замах на завдання більш тяжкої шкоди. Коли умисел винного був спрямований на завдання шкоди в особливо великому розмірі, а він фактично виявився меншим, вчинене повинне кваліфікуватися як замах на викрадення в особливо великому розмірі, тому що здійснити це винний не зміг з причин, які не залежать від його волі.

Помилка в якісній характеристиці наслідків, тобто помилка в характері шкоди, може полягати в непередбаченні шкоди, що фактично настала, й, навпаки, в передбаченні шкоди, яка не настала.

У першому випадку виключається відповідальність за умисне кримінальне правопорушення, але можлива відповідальність за необережне заподіяння шкоди, якщо особа повинна та могла його передбачити. Так, мисливець Н. зробив постріл у кущі (на звук) під час полювання, при цьому чітко не бачив, що там було, вважаючи, що це рухається кабан. Виявилося, що в кущах перебував інший мисливець, який загинув унаслідок цього пострілу. Н., звичайно, не передбачав такого наслідку, хоча повинен і міг це передбачити, зважаючи на спеціальні правила поведінки з вогнепальною зброєю та загальні правила полювання.

Тож його дії були правильно кваліфіковані як убивство через необережність (ч. 1 ст. 119 КК України).

У другому випадку відповідальність може настати за замах на кримінальне правопорушення (при наявності прямого умислу). Наприклад, пошкодивши гальма на автомобілі, винна особа бажала смерті потерпілого (власника транспортного засобу). Унаслідок ДТП водій отримав тяжкі тілесні ушкодження. Дії винної особи слід кваліфікувати як замах на умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України).

Отож, помилка в суспільно небезпечних наслідках може як тягнути відповідальність, так і не призводити до неї.

Помилка при «відхиленні дії»

Кваліфікація посягання при «відхиленні дії». Кваліфікація залежить від того, чи на тотожні (рівноцінні) об'єкти було спрямовано злочинне посягання, чи ці об'єкти є різнорідними.

Якщо відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена однією й тією ж нормою Особливої частини КК, тобто якщо об'єкти збігаються, то скоєне кваліфікується за фактичними наслідками, оскільки закінчене кримінальне правопорушення охоплює замах на кримінальне правопорушення. Така кваліфікація можлива за умови, що вина щодо «відхиленої дії» також умисна.

Так, якщо особа стріляє з автомата в конкретну особу, що перебуває в натовпі та при цьому вбиває сторонню особу — її дії кваліфікуються лише за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України. Додатково кваліфікувати його дії як замах на вбивство за ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК України не потрібно, бо закінчений злочин (убивство) охоплює замах на злочин (замах на вбивство). При цьому ставлення до бажаної смерті конкретного потерпілого полягає у виді прямого умислу, а до фактичної смерті сторонньої особи — у виді непрямого умислу.

У ситуації, коли відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена різними нормами Особливої частини КК, тобто коли об'єкти посягання не є тотожними, скоєне кваліфікується за сукупністю: як замах на бажаний результат і закінчене фактично виконане кримінальне правопорушення.

Частково це правило реалізовано в п. 9 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». Так, згідно з вказаним пунктом, якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК України, а якщо заподіяно шкоду її (їхньому) здоров'ю, - за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України та відповідними статтями КК України, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Отож при посяганні на життя однієї особи також завдається шкода здоров'ю іншої особи. Якщо смерть потерпілого не настала, а іншій особі завдано тяжкі тілесні ушкодження, дії винної особи слід кваліфікувати як замах на вбивство й умисне тяжке тілесне ушкодження.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, фактична помилка - це неправильне уявлення особи про обставини, які утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу кримінального правопорушення.

В теорії кримінального права виділяють такі види фактичних помилок: помилка в об'єкті та предметі, помилка в потерпілому, помилка при замаху з непридатними засобами, помилка в розвитку причинного зв'язку, помилка в суспільно небезпечних наслідках та помилка при «відхиленні дії».

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

Помилка в кримінальному праві - хибне уявлення особи про юридичні і фактичні характеристики власної поведінки та її наслідки, що можуть суттєво вплинути на кримінальну відповідальність.

Всі помилки поділяються на 2 основні види:

фактична помилка та;

юридична помилка.

Юридична помилка - це хибне уявлення особи щодо «злочинності» або «незлочинності» вчиненого діяння, кримінально-правової кваліфікації або виду та розміру покарання.

Юридична помилка поділяється на такі види: помилка щодо «злочинності» діяння, помилка щодо «незлочинності» вчиненого діяння, помилка в кримінально-правовій кваліфікації та помилка у виді та розмірі покарання.

Юридична помилка особи, що вчинила кримінальне правопорушення, зазвичай (окрім помилки особи у «злочинності» діяння), не впливає на кримінальну відповідальність, тобто ні на кваліфікацію, ні на розмір і вид визначеного судом покарання.

Фактична помилка - це неправильне уявлення особи про обставини, які утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу кримінального правопорушення.

В теорії кримінального права виділяють такі види фактичних помилок: помилка в об'єкті та предметі, помилка в потерпілому, помилка при замаху з непридатними засобами, помилка в розвитку причинного зв'язку, помилка в суспільно небезпечних наслідках та помилка при «відхиленні дії».

Методичні поради щодо підготовки з даної теми:

Відпрацювати наступні питання:

1. Кваліфікація при помилці в об'єкті та предметі.
2. Кваліфікація при помилці в потерпілому.
3. Кваліфікація замаху з непридатними засобами.
4. Кваліфікація при помилці в розвитку причинного зв'язку.
5. Кваліфікація при помилці в суспільно небезпечних наслідках.
6. Кваліфікація посягання при «відхиленні дії».

ТЕМА № 5. КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I.** Поняття та види конкуренції в кримінальному праві. Відмежування конкуренції від колізії.
- II.** Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції загальної та спеціальної норми.
- III.** Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції частини і цілого.
- IV.** Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 28.08.2023 р.).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 01.08.2023 р.).
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с
5. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 448 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін.] ; за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.
8. Сопілко І.М. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.
9. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції Харків : Право, 2018. 368 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти здобувачам вищої освіти згадати поняття та види конкуренції в

кримінальному праві. Звернути увагу на особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм.

ВСТУП

У попередніх лекціях розглядалися питання кваліфікації у випадках, вчинення кримінального правопорушення у співучасті, кваліфікація кримінальних правопорушень при попередній злочинній діяльності та при фактичній і юридичній помилці. У правозастосуванні зустрічаються й інші ситуації — коли вчинено одне кримінальне правопорушення, яке передбачено одночасно двома чи більше статтями (частинами, пунктами статей) закону, або ж різні статті закону неоднаково регламентують вирішення одного і того ж питання. Ці ситуації становлять собою конкуренцію або колізію в праві.

Саме питання кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм та відмежування конкуренції від колізії і складає зміст сьогоденішньої теми лекції.

Давайте перейдемо до розгляду першого питання нашої лекції.

І. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КОНКУРЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ. ВІДМЕЖУВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ ВІД КОЛІЗІЇ.

Конкуренцією кримінально-правових норм називається передбачення певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно. О. А. Герцензон називав конкуренцією наявність двох чи кількох законів, які рівною мірою передбачають караність певного діяння. Характерною особливістю конкуренції кримінально-правових норм є те, що вона виникає лише тоді, коли було вчинено один злочин (на відміну від повторності чи сукупності кримінальних правопорушень). Але такий злочин має ознаки, передбачені двома (кількома) кримінально-правовими нормами, тобто при кваліфікації такого кримінального правопорушення виникає конкуренція двох чи більше кримінально-правових норм.

Вирішення конкуренції - це розв'язання питання про те, яка з конкуруючих кримінально-правових норм має бути застосована у конкретному випадку. Конкурують між собою кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за умисне вбивство (статті 115, 116, 117, 118 КК), за зловживання службовими повноваженнями (статті 191, 364, 365, 366, 368 КК), за посягання на життя особи з мотиву помсти за її службову діяльність (ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115 і ст. 348, 348-1, 379 КК), за посягання на статеву свободу жінки (статті 152, 153, 154 КК), за посягання на власність (статті 185, 186, 187, 189, 190, 191 КК) та деякі інші.

Конкурувати між собою можуть дві або декілька кримінально-правових норм. Конкуренція зумовлюється диференціацією кримінально-правових норм, прагненням законодавця диференціювати кримінальну відповідальність, посилюючи її в одних нормах і пом'якшуючи в інших, а також недосконалістю системи кримінального законодавства. Але конкуренція кримінально-правових норм має і позитивну сторону, оскільки сприяє розвитку кримінального законодавства.

Від конкуренції кримінально-правових норм треба відрізнити їх **колізію**, яка є результатом неузгодженості між окремими нормами закону, суперечностей між ними, дублювання норм. Не можна погодитися з тим, що для колізії характерна наявність кількох норм, що за змістом суперечать одна одній. За таким розумінням усі норми перебувають у колізії, оскільки більшість із них розходяться за змістом. Якраз навпаки, у колізії перебувають норми, тотожні за змістом. Колізія кримінально-правових норм - це лише наслідок недоліків побудови системи кримінального законодавства, ніякого позитивного значення вона не має. Перебувають у колізії, наприклад, норми ст. 258 КК України «Терористичний акт» та ст. 113 КК України «Диверсія»

Конкуренція кримінально-правових норм, навпаки, є наслідком розвитку законодавства, створення нових кримінально-правових, виділення конкретизованих норм з більш загальних норм, які передбачають відповідальність за окремі випадки вчинення загальних видів кримінальних правопорушень, і т. ін.

В конкуренції кримінально-правових норм за змістом можна виокремити такі види:

конкуренція загальної та спеціальної норм;

конкуренція цілого й частини;

конкуренція кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення (чи конкуренція спеціальних норм).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, конкуренцією кримінально-правових норм називається передбачення певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно. Конкуренцією кримінально-правових норм називається передбачення певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно.

В конкуренції кримінально-правових норм за змістом можна виокремити такі види:

конкуренція загальної та спеціальної норм;

конкуренція цілого й частини;

конкуренція кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення (чи конкуренція спеціальних норм).

II. КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ НОРМИ

При конкуренції загальної та спеціальної норм одна з них (загальна) охоплює визначене коло діянь, а інша (спеціальна) — частину цього кола, тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою. Взаємозв'язок між ними характеризується співвідношенням понять «рід-вид».

Конкуренція загальної та спеціальної норм, за О. Маріним, — це нетипова ситуація у правозастосуванні, зумовлена наявністю в кримінальному законодавстві двох норм, одна з яких є загальною (визначає певне коло діянь як злочини), інша - спеціальною (виділяє з цього кола певні діяння як самостійні злочини, спеціалізує кримінально-правове регулювання), за котрої при кримінально-правовій оцінці одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують обидві ці норми.

Конкуренція загальної та спеціальної кримінально-правових норм виникає через прагнення законодавця диференціювати кримінальну відповідальність, виділяючи із загальної норми спеціальних норм, які передбачають або більш сувору, або пом'якшену відповідальність, порівняно із загальною нормою. Наприклад, загальною нормою про відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку, є п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Та законодавець вважає, що умисне вбивство вчиняється за дуже різних обставин, які суттєво обтяжують відповідальність (убивство державного діяча, працівника правоохоронного органу, судді тощо). Щоб зробити відповідальність і покарання за вбивство відповідними цим обставинам, законодавець виділив із загальної норми п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України спеціальні норми: статті 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК України. Так, згідно з п. 12 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», умисне вбивство чи замах на вбивство державного або громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя або присяжного чи їхніх близьких родичів, захисника або представника особи чи їхніх близьких родичів, начальника військової служби або іншої особи, що виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК України. Водночас, коли умисне вбивство зазначених осіб або замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, дії винної особи додатково кваліфікуються за відповідними пунктами цієї ж статті.

Також можна навести інші приклади виділення із загальної норми спеціальних норм: із загальної норми ст. 364 КК України виділено спеціальні норми про відповідальність за службові злочини (ст. 368 КК України — зловживання владою чи службовими повноваженнями за одержання

неправомірної вигоди (грошей, цінностей та ін.); ст. 366 КК України — зловживання службовими повноваженнями шляхом службового підроблення тощо). Оскільки при конкуренції кримінально-правових норм кваліфікації підлягає одне кримінальне правопорушення, то вирішення конкуренції полягає в застосуванні до вчиненого діяння тільки однієї з усіх норм, які конкурують.

Такого ж правила дотримується й судова практика. Так, згідно з п. 3 постанови ПВСУ № 2 від 27 лютого 2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність встановлено не тільки ст. 304, а й іншими статтями КК України (ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, статтями 323 і 324), котрі є щодо неї спеціальними нормами. У разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого спеціальною нормою, кваліфікувати дії винної особи ще й за ст. 304 КК України не потрібно. У конкуренції вказаного виду беруть участь, принаймні, дві норми, одна з яких має загальний характер, а друга — спеціальний, а взаємозв'язок між ними має характер підпорядкування за обсягом.

Наприклад, конкурують між собою ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» і ч. 1 ст. 258³ КК України «Створення терористичної групи чи терористичної організації». Кримінально-правова норма, передбачена ч. 1 ст. 258³ КК України є спеціальною щодо загальної ст. 255 КК України. Тож при конкуренції застосовується лише ч. 1 ст. 258-3 КК України, котра повністю охоплює створення терористичної організації, що є різновидом злочинної організації.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, конкуренція загальної та спеціальної кримінально-правових норм потребує керування при кваліфікації кримінальних правопорушень низкою правил.

1. Встановити, чи винна особа вчинила одне кримінальне правопорушення або кілька. Якщо ж винна особа вчинила два чи більше (кілька) кримінальних правопорушень, то кваліфікація цих кримінальних правопорушень залежатиме від виду сукупності кримінальних правопорушень.

2. Встановити, що за вчинене суспільно небезпечне діяння кримінальна відповідальність передбачена двома чи більшою кількістю кримінально-правових норм.

3. Визначити характер співвідношення наявних двох кримінально-правових норм, визначити, яка з них є загальною, а яка - спеціальною (для цього необхідно використовувати загальні правила визначення співвідношення загального й особливого). Співвідношення загальної та спеціальної кримінально-правових норм є відносним, оскільки певна кримінально-правова норма може бути загальною щодо однієї і спеціальною стосовно іншої норми.

4. Кваліфікувати вчинене слід за спеціальною нормою.

III. КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ ЧАСТИНИ І ЦІЛОГО

Конкуренція частини та цілого, за О. Маріним - це вид конкуренції кримінально-правових норм, за якого вчинене кримінальне правопорушення підпадає під дію двох (або більшої кількості) кримінально-правових норм, одна з яких - ціле, охоплює вчинене в цілому та разом, а друга (інші) - норми частини, які визнають як самостійні злочини лише частини вчиненого суспільно небезпечного посягання.

У кримінальному праві виділяють такі основні форми конкуренції частини та цілого:

конкуренція норм про простий і складений склади кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 121 та ч. 4 ст. 187 КК України);

конкуренція норм про незакінчену кримінально протиправну діяльність та закінчене кримінальне правопорушення (статті 115 і 129 КК України);

конкуренція норм про співучасть у кримінальному правопорушенні й «самостійне» кримінальне правопорушення (ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 384 і ст. 386 КК України).

При цьому, звичайно, конкуренції частини та цілого притаманні всі загальні ознаки конкуренції кримінально-правових норм і відповідні специфічні ознаки. Тож за наявності однієї фактичної підстави кримінально-правової кваліфікації наявні принаймні дві юридичні підстави такої кваліфікації, з яких обрати необхідно лише одну.

Загальне правило для кваліфікації кримінального правопорушення при конкуренції частини та цілого, за єдиним твердженням науковців, які розділяють правомірність виділення цього виду конкуренції, полягає в тому, що завжди повинна застосовуватися та норма, котра охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Вона має перевагу перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинив кримінальний правопорушник.

Принципова підстава саме такого вирішення конкуренції кримінально-правових норм цього виду очевидна. Норми про частину та ціле перебувають у підпорядкуванні за змістом, перевага при якому віддається поняттю (нормі), що з найбільшою повнотою охоплює явище (вчинене). Крім цього, таке вирішення проблеми відповідає, на думку В. Навроцького, принципу повноти кримінально правової кваліфікації.

З огляду на викладене вище, можна дійти висновку про те, що конкуренція частини та цілого наявна лише у випадках, коли норма про ціле має як конститутивну чи кваліфікуючу ознаку однозначно кримінально протиправний прояв поведінки особи. Іншими словами у складі кримінального правопорушення, що закріплене у нормі про ціле, повинна міститися вказівка на взяття до уваги вчинення при цьому саме іншого кримінального

правопорушення. У випадках, коли в складі кримінального правопорушення позначається форма поведінки, що може набувати як кримінально протиправного, так і не кримінально протиправного прояву (приклад з обманом) та спосіб вчинення кримінального правопорушення отримав саме кримінально протиправний прояв, тобто «основне» кримінальне правопорушення вчинене через скоєння іншого, навіть менш тяжкого кримінального правопорушення, кваліфікувати все вчинене слід за сукупністю. Правила подолання конкуренції частини та цілого в таких випадках не застосовуються.

Коли ж норма про «основне» кримінальне правопорушення не називає як конститутивну чи кваліфікуючу ознаку певний кримінально протиправний прояв поведінки особи, іншими словами, складом кримінального правопорушення не охоплюються певні дії, що виходять за межі визначеного складу кількісно або якісно, говорити про конкуренцію кримінально-правових норм немає підстав, оскільки таке явище не наділене загальними ознаками конкуренції. Так, згідно з п. 24 постанови ПВСУ № 3 від 25 квітня 2003 р. «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності», спосіб вчинення кримінального правопорушення (ухилення від сплати податків) якісно (за наслідками) відрізняється від «основного складу» (шахрайство з фінансовими ресурсами) й тому ПВСУ вказує в своїй постанові на відсутність, фактично, конкуренції частини та цілого.

Отже, вирішуючи ситуацію, коли спосіб вчинення кримінального правопорушення є більш тяжким кримінальним правопорушенням, аніж власне «основне» кримінальне правопорушення, ми можемо говорити про виняток з правил подолання конкуренції кримінально-правових норм і, відповідно, вирішувати проблему на підставі інших правил.

Цей висновок не суперечить і принципів повноти кримінально-правової кваліфікації, згідно з яким при кваліфікації повинно бути взято до уваги все вчинене кримінальним правопорушником.

У вирішенні конкуренції частини та цілого важливе значення має об'єкт кримінально протиправного посягання - те коло суспільних відносин, якому заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння. Тож, розглядаючи питання співвідношення частини та цілого, не можна оминати проблеми співвідношення об'єктів кримінальних правопорушень, склади яких закріплені у відповідних нормах, які конкурують.

Однак, як справедливо зазначається в кримінально-правовій літературі, встановлення основного та додаткового об'єктів якогось кримінального правопорушення значною мірою визначає правильну кваліфікацію, однак повністю не знімає цієї проблеми. Необхідно з'ясувати роль додаткового безпосереднього об'єкта в механізмі спричинення йому шкоди при вчиненні кримінального правопорушення.

Дослідженнями таких механізмів встановлено, що в багатьох випадках спричинення шкоди додатковому об'єктові є способом, складовою частиною

спричинення шкоди основному, а іноді шкода основному об'єктові може бути спричинена тільки через спричинення шкоди додатковому об'єктові. Інакше кажучи, посягання на додаткові об'єкти в таких складах кримінальних правопорушень не утворюють самостійної дії.

Потрібно згадати, що розбійний напад завжди охоплює заподіяння потерпілому будь-яких тілесних ушкоджень, тобто завжди охоплює заподіяння шкоди здоров'ю, оскільки без заподіяння шкоди здоров'ю (чи погрози заподіяти таку шкоду) немає розбою. У ч. 4 ст. 187 КК України йдеться про заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень. Однак заподіяння смерті потерпілому складом розбою не охоплюється, адже в таких випадках скоєне утворює сукупність кримінальних правопорушень. Обґрунтування такої кваліфікації наявне в законі. У диспозиції ст. 187 КК України вказується на насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, що зазнала нападу, чи на погрозу застосувати до неї таке насильство, а також на заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень. Про заподіяння смерті потерпілому в ст. 187 КК України не йдеться.

Отже, розбійний напад завжди поєднаний з посяганням на здоров'я потерпілого. Заподіяння смерті при розбійному нападі не є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення.

Не можна погодитися з тим, що розбійний напад охоплює також заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, від яких настала смерть з необережності, тобто злочин, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України.

У постанові ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» про кваліфікацію розбійного нападу, поєднаного із заподіянням смерті потерпілому, зазначено, що такі дії завжди кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень.

Отже, розбійний напад як діяння, що зовсім не пов'язане із заподіянням смерті потерпілому, не може охоплювати заподіяння смерті потерпілому, а тому таке діяння завжди кваліфікують за сукупністю кримінальних правопорушень: ч. 4 ст. 187 і п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, зважаючи на наведене, можна запропонувати такі *правила кваліфікації*:

1) встановити, чи винна особа вчинила одне кримінальне правопорушення;

2) встановити, що за вчинене суспільно небезпечне діяння кримінальна відповідальність передбачена двома чи більшою кількістю кримінально-правових нормам;

3) кримінально-правові норми, що є підставами кримінальної відповідальності особи, перебувають у підпорядкуванні за змістом, а саме: одна з них (ціле) охоплює все вчинене загалом, при цьому провідну роль тут відіграє

об'єкт кримінально-правової охорони. Тобто конкуренція частини та цілого наявна лише в разі, коли норма про ціле має як конститутивну чи кваліфікуючу ознаку однозначно злочинний прояв поведінки особи, або в складі кримінального правопорушення, що закріплений у нормі про ціле, повинна міститися вказівка на взяття до уваги вчинення при цьому саме іншого кримінального правопорушення;

4) застосовується ціле, тобто норма, що охоплює все скоєне загалом;

5) у випадках, коли в складі кримінального правопорушення позначається форма поведінки, що може мати як кримінально протиправний, так і не кримінально протиправний характер і спосіб вчинення кримінального правопорушення отримав саме кримінально протиправний прояв; тобто «основне» кримінальне правопорушення вчинено через вчинення іншого, навіть менш тяжкого кримінального правопорушення, кваліфікувати все скоєне слід за сукупністю. Говорити про конкуренцію кримінально-правових норм у такому разі немає підстав, оскільки таке явище не наділене загальними ознаками конкуренції. Так само, вирішуючи ситуацію, коли спосіб вчинення кримінального правопорушення є більш тяжким кримінальним правопорушенням, аніж власне «основне» кримінальне правопорушення, ми можемо говорити про виняток з правил подолання конкуренції кримінально-правових норм і, відповідно, вирішувати проблему на підставі інших правил. Правила подолання конкуренції частини та цілого в таких випадках не застосовуються.

IV. КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КВАЛІФІКУЮЧИХ АБО ПОМ'ЯКШУЮЧИХ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Наступним видом конкуренції є конкуренція кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення.

В спеціальній літературі виділяють, переважно, три види *конкуренції кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак* складу кримінального правопорушення:

1. кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів кримінального правопорушення (за умови відсутності між ними підпорядкування);
2. привілейованого та кваліфікованого складів кримінального правопорушення (за цієї ж умови);
3. привілейованого й особливо привілейованого складів кримінального правопорушення (за цієї ж умови).

Відповідно до таких видів пропонуються певні правила подолання конкуренції кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення.

Розглянемо окремо ці підвиди вказаної конкуренції.

1. Конкуренція між кваліфікованим і особливо кваліфікованим складами кримінального правопорушення (за умови відсутності між ними

підпорядкування).

Конкурують, принаймні, дві, виділені з однієї загальної, спеціальні норми про кваліфікований і особливо кваліфікований склади кримінального правопорушення. Пропонується таке правило її вирішення: більш тяжка кваліфікуюча ознака поглинає менш тяжку; при конкуренції декількох пунктів статті, що передбачають кваліфікуючі обставини, повинен застосовуватися той пункт, який передбачає найбільш небезпечні ознаки з наявних у конкретному випадку.

Такий підхід загалом підтримує й судова практика. Цей вид конкуренції вирішується кваліфікацією кримінального правопорушення за статтею, що передбачає кваліфікований склад кримінального правопорушення. Так, згідно з п. 20 постанови ПКСУ № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», дії особи, що одержала один хабар за наявності ознак, передбачених і ч. 2, і ч. 3 ст. 368 КК України, мають кваліфікуватися лише за ч. 3 цієї статті. При цьому в мотивувальній частині вироку необхідно зазначати всі кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення. Ці загальні положення кваліфікації різних частин однієї і тієї ж статті стосуються й кваліфікації багатьох інших кримінальних правопорушень: хуліганства - ст. 296 КК України, порушення правил безпеки руху - ст. 286 КК України та ін.

2. Конкуренція між привілейованим і кваліфікованим складами кримінального правопорушення.

При цьому підвидові конкуренції слід застосовувати норму, що передбачає привілейований склад кримінального правопорушення. Запропоноване теорією кримінального права правило вирішення конкуренції спеціальних норм між собою набуло підтвердження (сприйняте) судовою практикою.

Так, згідно з п. 8 постанови ПКСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України), або вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), вбивство при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК України), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості.

Однак це правило можна використовувати лише за умови, що норми, які конкурують, мають спільні ознаки складу кримінального правопорушення. Якщо ж таких спільних ознак немає, то такі норми не можуть утворювати конкуренції.

3. Конкуренція між привілейованим та особливо привілейованим складами кримінального правопорушення, тобто конкуренція норм з пом'якшуючими обставинами.

До цього виду конкуренції належить і конкуренція різних кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за різні види одного й того ж кримінального правопорушення, один з яких передбачає пом'якшуючі

відповідальність обставини, а інший - ще більш пом'якшуючі (зокрема, ст. 116 КК України передбачає пом'якшуючі обставини умисного вбивства, а ст. 118 КК України - ще більш пом'якшуючі обставини). Тож такий варіант вирішення цієї конкуренції - дії особи слід кваліфікувати за ст. 118 КК України, беручи до уваги більш м'яку санкцію норми. І це, безумовно, відповідає правилам кваліфікації. Так, п. 10 постанови ПВСУ №4 від 28 червня 1991 р. «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань», зазначав: судам слід мати на увазі, що дії осіб, які вчинили вбивство чи заподіяли тяжкі тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони й одночасно перебували в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло, належить кваліфікувати, відповідно, за статтями 97, 104 КК України, тобто за більш м'яким законом, а не за статтями 95, 103 КК України. Та при цьому нагадаємо, що 1 вересня 2001 р. набрав чинності новий КК України, який у ч. 4 ст. 36 зовсім по-іншому вирішує це питання: особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту. Тож у такій ситуації особа не підлягає кримінальній відповідальності.

Взагалі таке співвідношення пом'якшуючих відповідальність обставин має вирішальне значення для кваліфікації кримінальних правопорушень. При конкуренції пом'якшуючих і ще більш пом'якшуючих відповідальність обставин перевагу (пріоритет) мають більш пом'якшуючі відповідальність обставини.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, на підставі викладеного слід визначити такі загальні правила кваліфікації при конкуренції кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення:

при конкуренції кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів кримінального правопорушення слід застосовувати норму про особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення;

при конкуренції привілейованого та особливо привілейованого складів кримінального правопорушення застосовуватися повинна норма про особливо привілейований склад кримінального правопорушення;

при конкуренції кваліфікованого і привілейованого складів кримінального правопорушення слід застосовувати норму про привілейований склад кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

Конкуренцією кримінально-правових норм називається передбачення певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно.

В конкуренції кримінально-правових норм за змістом можна виокремити такі види:

конкуренція загальної та спеціальної норм;

конкуренція цілого й частини;

конкуренція кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення (чи конкуренція спеціальних норм).

Конкуренція загальної та спеціальної кримінально-правових норм потребує керування при кваліфікації кримінальних правопорушень низкою правил.

1. Встановити, чи винна особа вчинила одне кримінальне правопорушення або кілька. Якщо ж винна особа вчинила два чи більше (кілька) кримінальних правопорушень, то кваліфікація цих кримінальних правопорушень залежатиме від виду сукупності кримінальних правопорушень.

2. Встановити, що за вчинене суспільно небезпечне діяння кримінальна відповідальність передбачена двома чи більшою кількістю кримінально-правових норм.

3. Визначити характер співвідношення наявних двох кримінально-правових норм, визначити, яка з них є загальною, а яка - спеціальною (для цього необхідно використовувати загальні правила визначення співвідношення загального й особливого). Співвідношення загальної та спеціальної кримінально-правових норм є відносним, оскільки певна кримінально-правова норма може бути загальною щодо однієї і спеціальною стосовно іншої норми.

4. Кваліфікувати вчинене слід за спеціальною нормою.

При конкуренції частини і цілого слід керуватися наступними правилами:

1) встановити, чи винна особа вчинила одне кримінальне правопорушення;

2) встановити, що за вчинене суспільно небезпечне діяння кримінальна відповідальність передбачена двома чи більшою кількістю кримінально-правових нормам;

3) кримінально-правові норми, що є підставами кримінальної відповідальності особи, перебувають у підпорядкуванні за змістом, а саме: одна з них (ціле) охоплює все вчинене загалом, при цьому провідну роль тут відіграє об'єкт кримінально-правової охорони. Тобто конкуренція частини та цілого наявна лише в разі, коли норма про ціле має як конститутивну чи кваліфікуючу ознаку однозначно злочинний прояв поведінки особи, або в складі кримінального правопорушення, що закріплений у нормі про ціле, повинна міститися вказівка на взяття до уваги вчинення при цьому саме іншого

кримінального правопорушення;

4) застосовується ціле, тобто норма, що охоплює все скоєне загалом;

5) у випадках, коли в складі кримінального правопорушення позначається форма поведінки, що може мати як кримінально протиправний, так і не кримінально протиправний характер і спосіб вчинення кримінального правопорушення отримав саме кримінально протиправний прояв; тобто «основне» кримінальне правопорушення вчинено через вчинення іншого, навіть менш тяжкого кримінального правопорушення, кваліфікувати все скоєне слід за сукупністю. Говорити про конкуренцію кримінально-правових норм у такому разі немає підстав, оскільки таке явище не наділене загальними ознаками конкуренції. Так само, вирішуючи ситуацію, коли спосіб вчинення кримінального правопорушення є більш тяжким кримінальним правопорушенням, аніж власне «основне» кримінальне правопорушення, ми можемо говорити про виняток з правил подолання конкуренції кримінально-правових норм і, відповідно, вирішувати проблему на підставі інших правил. Правила подолання конкуренції частини та цілого в таких випадках не застосовуються.

При конкуренції кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення можна виділити такі загальні правила кваліфікації:

при конкуренції кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів кримінального правопорушення слід застосовувати норму про особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення;

при конкуренції привілейованого та особливо привілейованого складів кримінального правопорушення застосовуватися повинна норма про особливо привілейований склад кримінального правопорушення;

при конкуренції кваліфікованого і привілейованого складів кримінального правопорушення слід застосовувати норму про привілейований склад кримінального правопорушення.

Методичні поради щодо підготовки з даної теми:

Відпрацювати наступні питання:

1. Відмежування конкуренції кримінально-правових норм від колізії
2. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції загальної та спеціальної норми.
3. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції частини і цілого.
4. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення.

**ТЕМА № 6. КВАЛІФІКАЦІЯ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ
(4 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП

- I.** Загальні положення кваліфікації множинності кримінальних правопорушень
- II.** Кваліфікація сукупності кримінальних правопорушень
- III.** Кваліфікація повторності кримінальних правопорушень
- IV.** Кваліфікація рецидиву кримінальних правопорушень
- V.** Кваліфікація триваючих, продовжуваних і складених кримінальних правопорушень

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 22.08.2023 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 22.08.2023 р.).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 22.08.2023 р.).
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.9-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2023. 576 с
5. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 448 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О.Володіна та ін.] ; за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.
8. Сопілко І.М. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.
9. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції Харків : Право, 2018. 368 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

допомогти здобувачам вищої освіти згадати поняття та види множинності кримінальних правопорушень. Звернути увагу на особливості кваліфікації при множинності кримінальних правопорушень.

ВСТУП

Ми вже розглянули питання кваліфікації тих випадків, коли у вчиненні одного кримінального правопорушення приймали участь дві чи більше особи, тобто кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті. В житті нерідко зустрічаються і ситуації, коли одна особа чи група осіб вчиняє два чи більше кримінальних правопорушень, тобто, коли в скоєному одним суб'єктом має місце множинність кримінальних правопорушень. В зв'язку з кримінально-правовою оцінкою таких випадків виникає ряд питань, зокрема, чи потрібно окремо кваліфікувати кожне окреме кримінальне правопорушення, який вчинено, якою має бути остаточна кваліфікація – за однією статтею Особливої частини чи за кількома. Ще складніше оцінити скоєне тоді, коли множинність кримінальних правопорушень поєднується з іншими інститутами кримінального права – стадіями вчинення кримінального правопорушення, співучастю, конкуренцією норм тощо. При цьому організовані форми співучасті у кримінальному правопорушенні прямо пов'язані з множинністю. Адже організована група передбачає вчинення «цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень» (ч.3 ст.28 КК), злочинна організація створюється «для спільної кримінально протиправної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень» (ч.4 ст.28 КК). В зв'язку з цим необхідно встановити, чи охоплюється нормами про організовану кримінально протиправну діяльність вчинення їх учасниками посягань, передбачених іншими статтями Особливої частини КК, вирішити ряд інших питань, прямої відповіді на які в кримінальному законі немає.

КК України 2001 р., на відміну від раніше чинного кримінального законодавства, містить окремі норми, які присвячені множинності кримінальних правопорушень – вони об'єднані в розділ УІІ Загальної частини. Не використовуючи терміну “множинність кримінальних правопорушень”, закон дає поняття окремих видів множинності – повторності, сукупності та рецидиву кримінальних правопорушень. Однак законодавчі формулювання подекуди недостатньо чіткі й далеко не вичерпні, питання кваліфікації ні в цьому розділі, ні в інших статтях КК не регламентуються.

Разом із тим, і в теорії, і на практиці багато питань вирішуються суперечливо. Не займає єдиної позиції з приводу кваліфікації множинності кримінальних правопорушень і Верховний Суд України, в постановках якого є ряд суперечливих положень, які стосуються кваліфікації при множинності кримінальних правопорушень. Так, щодо одних категорій кримінальних правопорушень вищий судовий орган держави вважає необхідним окремо кваліфікувати кожне кримінальне правопорушення, яке входить в множинність, в інших же випадках рекомендує оцінювати все скоєне як посягання, передбачене однією статтею Особливої частини КК, непослідовною є і позиція щодо можливості сукупності кримінальних правопорушень, передбачених різними частинами однієї і тієї ж статті КК.

Опубліковані теоретичні роботи присвячені, головним чином, з'ясуванню поняття множинності кримінальних правопорушень, окремих її видів. В той же час питанням кваліфікації відповідних посягань увага по суті не приділяється. Хоча існує гостра потреба їх аналізу, насамперед під кутом зору реалізації принципів кримінально-правової кваліфікації.

Вказані моменти і обумовлюють необхідність вивчення самостійної теми, присвяченої кваліфікації множинності кримінальних правопорушень, в рамках даного спеціального курсу. Давайте перейдемо до розгляду I питання.

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З'ясування поняття “множинність кримінальних правопорушень” доцільно з в'яснення семантичного значення слів, які утворюють цей термін.

Множинність означає те, що існує в багатьох формах, видах, сукупність елементів, об'єднаних за певною ознакою. Множинність знаходиться в діалектичному зв'язку з одиничним – елементами, які її утворюють. З одного боку вона протиставляється одиничному – наявність множинності означає відсутність одиничного. З іншого ж – множинність не може існувати поза одиничним, вона є формою прояву і об'єднання одиничних процесів, предметів, явищ. При цьому множинність передбачає наявність принаймні двох одиничних елементів, в розглядуваному випадку - кримінальних правопорушень.

Під кримінальним правопорушенням же в контексті множинності розуміють діяння, передбачене кримінальним законом, те, яке містить ознаки будь-якого складу кримінального правопорушення. Це може бути як закінчене посягання, так і готування до кримінального правопорушення чи замах на кримінальне правопорушення; цим поняттям охоплюється і діяння, виконане “одноосібно”, так і вчинене в співучасті. Важливо, щоб кожне таке посягання було передбачене як окреме кримінальне правопорушення, могло кваліфікуватися самостійно за певною статтею Особливої частини КК.

Очевидно, що множинність можуть утворювати лише діяння, за кожне із яких може наставати кримінальна відповідальність, існують як матеріально-правові, так і процесуальні підстави для притягнення до неї. При цьому слід розрізняти матеріально-правові і процесуальні перепони для визнання окремих кримінальних правопорушень елементами множинності. Тому, окремі кримінальні правопорушення утворюють множинність, за умови, що:

- не сплив строк давності притягнення до кримінальної відповідальності;
- не погашена чи не знята судимість;
- особа не звільнена за дане кримінальне правопорушення від кримінальної відповідальності в установленому законом порядку (є невідмінена постанова про звільнення від кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення);
- особа не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності в зв'язку з актом амністії;
- є скарга потерпілого у справах приватного звинувачення;
- отримана згода на притягнення до кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом (щодо народного депутата, судді).

Виходячи з викладеного можуть бути виведені ознаки множинності:

- 1) одна і та ж особа одна чи в співучасті вчинила два чи більше закінчених чи незакінчених кримінальних правопорушення;

2) кожен із кримінальних правопорушень передбачений самостійною кримінально-правовою нормою, він не є необхідною ознакою іншого кримінального правопорушення, з числа вчинених цією ж особою (немає множинності, наприклад, при заподіянні тілесних ушкоджень в ході розбою);

3) хоча б по двох кримінальних правопорушеннях не “погашені” їх юридичні наслідки;

4) хоча б щодо двох кримінальних правопорушень відсутні процесуальні перепони для притягнення до кримінальної відповідальності.

Таким чином, **множинність кримінальних правопорушень має місце при вчиненні однією особою двох чи більше кримінальних правопорушень, кожний із яких утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення і за які особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.**

Чинний КК, як вже відзначалося, не містить загального визначення поняття множинності. В його Загальній частині є статті, присвячені визначенню окремих видів множинності, які виділені в окремий розділ УП (ст.ст.32-35 КК). Крім того, в Загальній частині врахування множинності передбачено при вирішенні цілого ряду питань:

- наявність множинності кримінальних правопорушень є перепорою для застосування певних видів звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45-48 КК);

- вчинення нового злочину, за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років є підставою для перериву перебігу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч.3 ст.49 КК);

- вчинення кримінального правопорушення повторно та рецидив кримінальних правопорушень є обставинами, які обтяжують покарання (п.2 ч.1 ст.67 КК);

- встановлені спеціальні правила призначення покарання при сукупності кримінальних правопорушень (ст.70 КК) та сукупності вироків (ст.71 КК), складання покарань (ст.72 КК);

- звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.75 КК) передбачає врахування тяжкості кримінального правопорушення, особи винного та інших обставин справи – факторів, на які визначальний вплив справляє наявність множинності;

- вчинення засудженим протягом іспитового строку нового кримінального правопорушення є безумовною підставою для скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч.3 ст.78, ч.6 ст.79 КК);

- вчинення нового злочину є підставою для перериву строку давності виконання обвинувального вироку (ч.4 ст.80 КК);

- наявність множинності враховується при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (ст.81 КК) та заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (ст.82 КК), звільненні від відбування покарання

вагітних жінок і жінок, які мають дітей, віком до трьох років (ст.83 КК) та скасуванні цих мір;

- вчинення нового кримінального правопорушення до закінчення строку погашення судимості є підставою для перериву перебігу строку погашення судимості (ч.5 ст.90 КК)

- наявність множинності є перепорою для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч.1 ст.97 КК)

В багатьох же статтях Особливої частини КК такі види множинності як повторність та рецидив передбачаються як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака відповідних кримінальних правопорушень. Крім того, в Особливій частині КК передбачені норми про відповідальність за організовану кримінально протиправну діяльність, яка, за своїм визначенням, спрямована на вчинення багатьох кримінальних правопорушень. Отже, множинність кримінальних правопорушень є умовою застосування відповідних статей чи частин (пунктів) статей КК.

Таким чином, відповідальність за множинність кримінальних правопорушень регламентована нормами як Загальної, так і Особливої частини КК.

В теорії кримінального права питання про види множинності кримінальних правопорушень залишається дискусійним вже продовж десяти років. Причому, як відзначав М.І.Бажанов, спір йде не про види множинності, оскільки в кінцевому підсумку всі визнають, що ними є сукупність, повторність і рецидив кримінальних правопорушень, а про класифікацію цих видів, їх співвідношення один з одним⁵.

КК 2001 р. також називає ці три види множинності. Щоправда статті, які регламентують кожний із них, розташовані в іншому порядку: повторність – сукупність – рецидив.

Найпоширеніша в літературі класифікація видів множинності саме й зводиться до виділення вказаних трьох видів множинності і подальшого їх поділу на підвиди (М.І. Бажанов, П.С. Дагель, В.Н. Кудрявцев, А.М.Яковлев). В цілому вона прийнятна, принаймні в навчальних цілях.

Разом із тим, не можна не відзначити, що така класифікація видів вразлива з позицій формальної логіки, оскільки:

1) вона проведена одночасно за двома підставами – наявність чи відсутність засудження (рецидив та повторність) та кількість вчинених діянь (сукупність кримінальних правопорушень з одного боку та повторність і рецидив – з іншого боку);

2) як самостійні види множинності виділені явища різного ступеня узагальнення (рецидив охоплюється поняттям повторності кримінальних правопорушень).

⁵ Бажанов М.І. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: «Право», 2000. – С.9.

При класифікації видів множинності кримінальних правопорушень в основу слід покласти якийсь один критерій. Видається, що ним може бути характер поведінки винного – вчиняється кілька діянь, якими виконується два чи більше кримінальних правопорушень або ж кілька кримінальних правопорушень вчиняються одним діянням. З таких засад при класифікації множинності кримінальних правопорушень виходить ряд авторів, які спеціально досліджували цей кримінально-правовий інститут (В.П.Малков, Т.М.Кафаров).

За таким критерієм множинність можна класифікувати так:

- повторність кримінальних правопорушень;
- ідеальна сукупність кримінальних правопорушень.

В свою чергу повторність кримінальних правопорушень може бути поділена на види з врахуванням того, чи мало місце засудження за перше кримінальне правопорушення (одне із кримінальних правопорушень, які утворюють множинність):

- повторність, не пов'язана з засудженням за попереднє кримінальне правопорушення – фактична повторність;
- повторність, при якій особа була засуджена за попереднє кримінальне правопорушення – рецидив кримінальних правопорушень.

Крім того, повторність може бути поділена на види залежно від того, чи врахована вона в статтях Особливої частини КК, тобто за значенням, яке їй надає закон. При цьому виділяється:

- повторність як ознака складу кримінального правопорушення. В такому випадку закон вказує на вчинення кримінального правопорушення “повторно”, “особою, раніше судимою за...”;
- повторність, яка не виступає ознакою складу кримінального правопорушення – реальна сукупність кримінальних правопорушень.

Рецидив же кримінальних правопорушень може бути класифікований з врахуванням характеру першого і наступного кримінальних правопорушень, тобто того, за який особа була засуджена і наступного, вчиненого після засудження:

- загальний рецидив;
- спеціальний рецидив;
- пенітенціарний рецидив.

Існують особливості у кваліфікації кожного із видів та підвидів множинності, що й обумовлює значення наведеної класифікації.

Як вже відзначалося, множинність складається з окремих кримінальних правопорушень, які й виступають її елементами. Кожний із елементів множинності повинен відповідати таким ознакам:

- 1) становити собою самостійний склад кримінального правопорушення;
- 2) не виступати необхідною складовою іншого кримінального правопорушення.

Це означає, що кожне одиничне кримінальне правопорушення передбачене окремою нормою Особливої частини КК. Якщо певне посягання

“охоплюється” іншою кримінально-правовою нормою і в даному випадку не підлягає самостійній кримінально-правовій оцінці, то множинність відсутня.

Кожне одиничне кримінальне правопорушення може виступати і як елемент множинності, і як окреме кримінальне правопорушення, тобто може бути вчинений поза множинністю. Кримінально-правова кваліфікація множинності кримінальних правопорушень включає в себе кваліфікацію одиничних кримінальних правопорушень, які її утворюють. При цьому кожне одиничне кримінальне правопорушення оцінюється з врахуванням стадії його вчинення, наявності чи відсутності співучасті, а його кваліфікація у певних випадках проводиться з посиланням на статті Загальної частини.

Наявність ознак незакінченого одиничного кримінального правопорушення – одного із елементів множинності зовсім не означає, що визначена стадія готування, замаху поширюється на всю множинність кримінальних правопорушень. Так само, і вчинення одного із кримінальних правопорушень у співучасті не стосується усіх інших кримінальних правопорушень, які утворюють множинність. Не існує, наприклад, незакінченого замаху на повторність певних кримінальних правопорушень чи підбурювання до сукупності тих чи інших кримінальних правопорушень.

З викладеного випливає, що при остаточній кваліфікації множинності кримінальних правопорушень посилання на статті Загальної частини, які стосуються окремих елементів множинності, повинні бути збережені. Однозначно, що й вказівки на статті Особливої частини, які передбачають кримінальне правопорушення, який виявився незакінченим, чи кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, мають відображатися у формулі кваліфікації множинності кримінальних правопорушень. Наприклад, закінчений замах на крадіжку з проникненням у приміщення та закінчену крадіжку без кваліфікуючих ознак слід кваліфікувати за ч.2 ст.15 – ч.3 ст.185, ч.1 ст.185 КК.

Питання ж про те, чи слід окремо кваліфікувати окремі кримінальні правопорушення, які утворюють множинність в інших випадках, зокрема, коли всі вони досягли однієї стадії, вчинені співучасниками одного виду чи при одній формі співучасті потребує самостійного аналізу, який буде проведений далі.

Для одиничного кримінального правопорушення, як елемента множинності, характерно те, що він передбачений в Особливій частині КК як одне самостійне посягання. В літературі відзначається, що одиничне кримінальне правопорушення має місце там, де воне передбачено кримінальним законом як один самостійний склад кримінального правопорушення⁶.

Особливою частиною КК передбачаються різні види одиничних кримінальних правопорушень. Диспозиції одних статей вказують лише на одну однойменну ознаку – передбачають посягання на один об’єкт, містять вказівку

⁶ Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: «Право», 2000. – С.11-12.

на один вид предмета або одного потерпілого, одне діяння і один наслідок і т.д. Такі одиничні кримінальні правопорушення пропонуються називати простими (або унітарними).

В інших же статтях передбачені ними кримінальні правопорушення описані таким чином, що вони передбачають порушення водночас різних об'єктів, наявність різних видів предметів чи потерпілих, можуть бути вчинені шляхом виконання кількох діянь, заподіюють кілька наслідків і т.д. В таких статтях можлива велика кількість комбінацій ознак, які утворюють окремі види кримінальних правопорушень. Наприклад, в ст.149 КК “Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини” можна виділити кілька тисяч видів цього кримінального правопорушення, які кваліфікуються за частинами 1, 2 чи 3 названої статті. Передбачені чинним КК і кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких включає вчинення інших правопорушень. Всі такі кримінальні правопорушення прийнято називати ускладненими⁷.

В плані аналізу множинності кримінальних правопорушень потрібно зупинитися на характеристиці саме таких кримінальних правопорушень, оскільки вони мають певну подібність з множинністю.

Питання про те, які одиничні кримінальні правопорушення вважати простими, а які ускладненими (складними), в літературі вирішується неоднозначно. До ускладнених всі автори відносять кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких виконується не одномоментно, а ніби-то “розтягнута” в часі - це триваючі та продовжувані кримінальні правопорушення. Крім того, ускладненими визнаються і кримінальні правопорушення, склад яких охоплює вчинення двох чи більше посягань, кожне з яких передбачене і самостійною нормою і становить собою окремий склад кримінального правопорушення - складені кримінальні правопорушення. Будучи послідовним до ускладнених слід відносити і кримінальні правопорушення, склад яких включає в себе вчинення інших правопорушень - дисциплінарних чи адміністративних проступків.

Стосовно ж кримінальних правопорушень з двома діями, кримінальних правопорушень з альтернативними діями, тих, які набувають статусу кваліфікованих видів в зв'язку з наявністю тяжких наслідків єдності думок не досягнуто. Вирішуючи це питання потрібно постійно пам'ятати, що визнання певних видів кримінальних правопорушень ускладненими одиничними обумовлено цілями їх розмежування з тими чи іншими видами множинності кримінальних правопорушень. Поза дослідженням множинності поняття ускладненого одиничного кримінального правопорушення навряд чи має зміст. Тому ускладнені одиничні кримінальні правопорушення – це кримінальні правопорушення, які мають хоча б якісь спільні риси з повторністю кримінальних правопорушень, рецидивом кримінальних правопорушень, сукупністю кримінальних правопорушень.

Видається, що до ускладнених слід відносити всі кримінальні правопорушення, в диспозиціях статей про які передбачаються по кілька

⁷ Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – С.101,102.

однойменних ознак чи певні ознаки є складними за своєю структурою. Адже в зв'язку зі складною структурою можливе різне поєднання ознак, які утворюють склад кримінального правопорушення, вчинення діянь чи заподіяння наслідків неодномоментно. Тобто, саме такі кримінальні правопорушення за певними рисами співпадають з окремими видами множинності, що й викликає потребу в зіставленні ускладнених одиничних кримінальних правопорушень і множинності кримінальних правопорушень.

Виходячи з викладеного, пропонується ускладненими вважати такі одиничні кримінальні правопорушення:

- 1) кримінальні правопорушення з двома чи більше обов'язковими діяннями;
- 2) кримінальні правопорушення з кількома альтернативними діяннями;
- 3) кримінальні правопорушення з кількома обов'язковими наслідками;
- 4) кримінальні правопорушення, з кількома альтернативними наслідками;
- 5) кримінальні правопорушення з кількома альтернативними чи обов'язковими іншими ознаками складу;
- 6) триваючі кримінальні правопорушення;
- 7) продовжувані кримінальні правопорушення;
- 8) кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких містить в собі вчинення іншого правопорушення (дисциплінарного чи адміністративного проступку);
- 9) складені кримінальні правопорушення.

Кваліфікація будь-якого з одиничних кримінальних правопорушень - як простих, так і ускладнених, характеризується тим, що вона здійснюється лише за однією статтею Особливої частини КК. Тобто, в будь-якому випадку, одиничне кримінальне правопорушення передбачене однією кримінально-правовою нормою, яка може бути:

- самотійною (наприклад, ч.1 ст.121 КК);
- входити як обов'язковий елемент в іншу кримінально-правову норму (ч.4 ст.187 КК).

Як підсумок з усього викладеного можна сформулювати алгоритм кваліфікації множинності кримінальних правопорушень. Він включає в себе послідовне вчинення таких дій:

- 1) кваліфікація кожного із одиничних кримінальних правопорушень, які входять у множинність чи встановлення того, яка кваліфікація була дана цьому кримінального правопорушення раніше та чи зберігає вона юридичну силу;
- 2) визначення того, має місце вчинення ускладненого одиничного кримінального правопорушення чи множинності кримінальних правопорушень;
- 3) встановлення виду множинності кримінальних правопорушень;
- 4) остаточна кваліфікація вчиненого з врахуванням виду множинності – за однією чи кількома статтями КК.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, множинність кримінальних правопорушень має місце при вчиненні однією особою двох чи більше кримінальних правопорушень, кожний із яких утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення і за які особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

II. КВАЛІФІКАЦІЯ СУКУПНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сукупність кримінальних правопорушень є одним із видів їх множинності. Звідси випливає, що сукупність характеризується тими ж ознаками, що й відповідне родове поняття – множинність кримінальних правопорушень та додатковими видовими ознаками, які виражають специфіку саме цього виду множинності кримінальних правопорушень⁸.

Видові ознаки сукупності кримінальних правопорушень, достатньо повно і точно відображені в її понятті, викладеному в ч.1 ст.33 КК. Конкретизуючи ці ознаки, можна сказати, що сукупність кримінальних правопорушень має місце тоді, коли:

1) вчинене повністю не охоплюється будь-якою однією статтею Особливої частини КК. Тобто, скоєне потрібно кваліфікувати за кількома статтями Особливої частини. В той же час сукупності немає, якщо кваліфікація скоєного відбувається з посиланням на одну статтю Особливої частини та статтю (статті) Загальної частини КК, оскільки в такому випадку має місце одне кримінальне правопорушення;

2) кожне із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, підлягають кваліфікації за окремою статтею чи частиною статті Особливої частини КК.

Ця ознака дозволяє відмежувати сукупність кримінальних правопорушень від:

- рецидиву, при якому кримінальне правопорушення, за яке особа засуджена, кваліфікувати не потрібно, оскільки воно вже отримало кримінально-правову оцінку;

- повторності кримінальних правопорушень, яка в певних випадках кваліфікується лише за однією статтею Особливої частини КК;

- складних одиничних кримінальних правопорушень, які кваліфікуються лише за однією статтею (частиною, пунктом статті Особливої частини КК).

3) ці кримінальні правопорушення передбачені різними статтями чи частинами статті. Таким чином, сукупність відрізняється від повторності, для якої характерним є вчинення кількох однорідних чи тотожних кримінальних правопорушень, тобто тих, які передбачені однією і тією ж чи спорідненими кримінально-правовими нормами. Немає сукупності при вчиненні одного кримінального правопорушення при наявності кількох кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак, передбачених різними частинами або пунктами однієї статті Особливої частини КК;

4) за жодний із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, особу не було засуджено. Це означає, що всі такі кримінальні правопорушення вчинені до винесення вироку хоча за один із них. За цією ознакою сукупність

⁸ В літературі нерідко, виділяючи ознаки сукупності злочинів, серед них називають і загальні ознаки множинності - див. напр.: Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела при совершении совокупности преступлений. // Весы Фемиды. - 2001. - №3(19). - С.4. [с.3-9].

кримінальних правопорушень відмежовується від так званої сукупності вироків. В певній мірі вказана ознака “перекликається” з першою з виділених ознак сукупності кримінальних правопорушень, також відмежовує сукупність кримінальних правопорушень від такого виду множинності, як рецидив.

З поняття сукупності кримінальних правопорушень випливає, що при її наявності кожний із кримінальних правопорушень кваліфікується окремо, а відповідальність настає за двома чи більше статтями Особливої частини КК.

В ст.33 КК види сукупності не виділяються. Однак в теорії кримінального права і правозастосовній практиці традиційно виділяються два види сукупності кримінальних правопорушень: реальна та ідеальна. Підставою поділу сукупності на види є кількість діянь, якими вчиняється два чи більше кримінальні правопорушення. Адже два чи більше кримінальні правопорушення можуть бути виконання як внаслідок вчинення кількох діянь, так і внаслідок одного діяння.

Реальна сукупність має місце тоді, коли особа вчиняє два чи більше кримінальні правопорушення двома чи більше діяннями.

Ідеальна сукупність передбачає, що два чи більше кримінальні правопорушення виконуються одним діянням.

В літературі відзначається, що реальна сукупність набагато частіше зустрічається в судовій практиці, ніж ідеальна, а саме в 90% випадків⁹.

При цьому, кожний із видів сукупності характеризується тими ж ознаками, що множинність кримінальних правопорушень взагалі і сукупність кримінальних правопорушень зокрема, а також своїми видовими ознаками. Звідси випливає, що як при реальній, так і при ідеальній сукупності вчинене кваліфікується за двома чи більше статтями Особливої частини КК.

Проблема кваліфікації сукупності кожного із видів полягає у виявленні того, чи взагалі має місце сукупність, а чи вчинено одиначне кримінальне правопорушення, можуть чи не можуть певні діяння утворювати сукупність. Тобто, потрібно чи не потрібно все вчинене кваліфікувати за кількома нормами, чи ж воно поглинається (охоплюється) однією кримінально-правовою нормою. Для вирішення цієї проблеми насамперед потрібно зупинитися на подальшій класифікації реальної та ідеальної сукупності.

Реальна сукупність кримінальних правопорушень, як вже відзначалося, по суті становить собою повторення кримінальних правопорушень. Тобто, має місце ситуація, коли одна і та ж особа спочатку вчиняє одне кримінальне правопорушення, а згодом, до засудження за перше посягання, вчиняє наступне кримінальне правопорушення (наступні кримінальні правопорушення).

На відміну від ідеальної сукупності, при реальній між окремими кримінальними правопорушеннями є певний розрив у часі. В зв’язку з цим якихось особливих проблем в кваліфікації реальної сукупності кримінальних правопорушень не виникає. Найбільш поширеними помилками, які

⁹ Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: «Право», 2000. – С.34.

зустрічаються в правозастовній практиці при кваліфікації реальної сукупності кримінальних правопорушень є:

- ігнорування того, що за один чи кілька кримінальних правопорушень закінчилися строки давності;
- не притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які видаються мало небезпечними порівняно з іншими вчиненими посяганнями;
- відсутність диференційованого підходу до визначення стадії та до визначення наявності або відсутності співучасті щодо кожного із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність.

Ідеальна сукупність кримінальних правопорушень характеризується усіма загальними ознаками сукупності, які сформульовані в ст.33 КК та які розглянуті вище. Цей же вид сукупності кримінальних правопорушень характеризується однією специфічною ознакою - два або більше кримінальних правопорушень вчиняються одним і тим же діянням. Причому, одне діяння вчиняється в один і той же час, в одному і тому ж місці. Таке діяння одночасно є ознакою складів різних кримінальних правопорушень, внаслідок чого й утворюється сукупність кримінальних правопорушень. Звичайно, про ідеальну сукупність говорять тоді, коли заподіяні суспільно небезпечні наслідки, які повністю не описані в жодній із статей Особливої частини КК, має місце посягання на кілька різних об'єктів кримінально-правової охорони.

Класичним прикладом, ідеальної сукупності є здійснення підпалу будинку для того, щоб спричинити смерть людини, яка там знаходиться. В такому разі одним діянням виконується два кримінальні правопорушення - умисне знищення або пошкодження майна та умисне вбивство.

Очевидно, що далеко не завжди одним діянням “вдається” вчинити одразу кілька кримінальних правопорушень. Є склади кримінальних правопорушень, діяння в яких настільки різноманітні, що одним і тим же діянням виконати їх неможливо. Існують і інші обставини, які виключають наявність ідеальної сукупності, а тим самим і необхідність кваліфікації скоєного за кількома нормами Особливої частини КК. Тому для конкретизації поняття ідеальної сукупності кримінальних правопорушень та вияснення того, як же вона кваліфікується потрібно перерахувати випадки, коли ідеальна сукупність не може мати місце та відмежувати її від суміжних кримінально-правових явищ.

Як вже відзначалося, наявність сукупності кримінальних правопорушень звичайно пов'язується з настанням наслідків, які не охоплюються жодною однією статтею Особливої частини КК, заподіянням шкоди різним об'єктам. Тому випадки, коли ситуація нагадує ідеальну сукупність кримінальних правопорушень, але насправді нею не є, пов'язані з характером об'єкта (об'єктів), який порушується внаслідок посягання, особливостями самого діяння та змістом наслідків, які настали, конструкціями статей Особливої частини КК.

Аналіз чинного законодавства дозволяє вказати такі випадки, коли одним діянням не можна вчинити кілька кримінальних правопорушень - ідеальна сукупність кримінальних правопорушень відсутня:

1) діянням заподіяні наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів (коли одні об'єкти "входять" в більш широкі), причому має місце однакова форма вини. Наприклад, умисно заподіяне тілесне ушкодження, яке викликало смерть потерпілого. Тут має місце одне кримінальне правопорушення, оскільки охоронюваний об'єкт - здоров'я іншої особи "поглинається" іншим - "життя іншої особи", який теж порушений цим же діянням. При різних формах вини не виключається наявність сукупності умисного і більш тяжкого необережного кримінального правопорушення. Зокрема, умисне заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження, та заподіяння смерті через необережність одним діянням кваліфікується за ч.1 ст.122, ч.1 119 КК;

2) діянням заподіяно кілька однакових наслідків відносяться до одного того ж об'єкта. Винний зіштовхнув потерпілого з висоти, при падінні той поламав руку і ногу, кожне з заподіяних ушкоджень становить собою тілесне ушкодження середньої тяжкості. Скоєне кваліфікується як один кримінальний правопорушення, передбачений ст.122 КК; Якщо ж однакові наслідки стосуються різних об'єктів, то має місце сукупність кримінальних правопорушень. Уявимо, що винний кинув гранату в народного депутата України, поряд з яким перебував його помічник. Метою дій було вбивство депутата в зв'язку з його державною діяльністю, та вбивство помічника депутата в зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків. В результаті таких дій загинули як депутат, так і його помічник. Скоєне має бути кваліфіковане за сукупністю: ст.112, п 8 ч.2 ст.115 КК;

3) діянням заподіяні наслідки, які полягають у порушенні кількох тотожних об'єктів, причому, шкода заподіяна одному і тому ж потерпілому. Наприклад, вчинено підпал, який спричинив знищення майна кількох видів яке належить одній і тій же особі. В той же час видається, що вчинення діяння, спрямованого проти кількох потерпілих, вимагає окремо кваліфікувати посягання щодо кожного із них. Лише така кваліфікація відповідатиме вимогам щодо її індивідуалізації та повноти, забезпечить призначення справедливого покарання, послужить гарантією реалізацію прав кожного потерпілого. Тому при захопленні кількох десятків чи сотень заручників аж ніяк не можна обійтися інкримінуванням ст.147 КК лише один раз, тим більше, що кваліфікуючі ознаки, які стосуються віку потерпілого, настання тяжких наслідків можуть мати місце лише щодо окремих із потерпілих; Щоправда, виходячи з визначення поняття сукупності кримінальних правопорушень, яке міститься в ч.1 ст.33 КК, така кваліфікація не може мати місця;

4) якщо кримінальне правопорушення вчиняється лише шляхом активної поведінки - дії, а інший може вчинятися тільки шляхом бездіяльності, або ж навпаки - має місце бездіяльність, а інший кримінальний правопорушення вчиняється тільки шляхом дії; Ідеальна сукупність в такому випадку

немислима, оскільки однин і той же акт поведінки не може водночас виступати і як дія, і як бездіяльність;

5) в зв'язку з особливостями суб'єктивної ставлення до вчиненого діяння. Можлива ідеальна сукупність кількох умисних чи кількох необережних кримінальних правопорушень, а також умисного та необережного кримінальних правопорушень. Однак, виключається ідеальна сукупність необережного та умисного кримінальних правопорушень - якщо особа не усвідомлює суспільної небезпеки свого діяння (при необережному посяганні), то вона не може умисно діяти і щодо іншого кримінального правопорушення

6) вчиненим діянням виконуються кримінальні правопорушення, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини. Так, відсутня сукупність кримінальних правопорушень, коли здійснюється привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, коли має місце знищення майна в ході диверсії тощо;

7) якщо вчинене діяння передбачене кількома кримінально-правовими нормами, які містять різні види складу одного і того ж кримінального правопорушення. Не можуть утворювати ідеальної сукупності простий і кваліфікований, особливо кваліфікований, привілейовані види кримінального правопорушення. Наприклад, вбивство не може бути кваліфіковане як вчинене одночасно і при перевищенні меж необхідної оборони і в стані сильного душевного хвилювання;

8) якщо вчинене діяння є попередньою стадією вчинення того самого кримінального правопорушення. Якщо ж діяння становить собою самостійне кримінальне правопорушення і, водночас, є готуванням чи замахом на інше кримінальне правопорушення, то скоєне належить кваліфікуватися за сукупністю. Наприклад, особа придбала пістолет з метою вчинення умисного вбивства з ревнощів - скоєне має кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст.263, ч.1 ст.14 та ч.1 ст.115 КК;

9) якщо вчинене діяння становить собою складову кримінального правопорушення, виконаного в співучасті і не передбачене як самостійне кримінально каране діяння. В той же час організаторські, підбурювальні чи пособницькі дії, які становлять собою самостійний кримінальний правопорушення кваліфікуються за сукупністю. Наприклад, з метою заставити неповнолітнього взяти участь у квартирній крадіжці його було побито, при цьому заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження. Тут має місце сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст.122, ч.4 ст.27 - ч.3 ст.185 КК.

Таким чином, можна виділити типові правозастосувальні ситуації, при яких сукупність кримінальних правопорушень відсутня - скоєне кваліфікується лише за однією нормою Особливої частини КК, або ж навпаки, констатується сукупність кримінальних правопорушень, що передбачає кваліфікацію за кількома статтями Особливої частини:

Характерно для ідеальної сукупності	Сукупність кримінальних правопорушень
-------------------------------------	---------------------------------------

кримінальних правопорушень	відсутня (має місце одне кримінальне правопорушення)
Порушення підпорядкованих між собою об'єктів при різних формах вини	Порушення підпорядкованих між собою об'єктів при однаковій формі вини
Заподіяні різні наслідки чи вони відносяться до різних об'єктів	Кілька однакових наслідків відносяться до одного і того ж об'єкта
<i>Заподіяна однорідна шкода кільком потерпілим</i> ¹⁰	Заподіяна однорідна шкода одному і тому ж потерпілому
Кримінальні правопорушення вчиняються однаковою дією	Кримінальні правопорушення вчинено шляхом активної поведінки, а інший може вчинитися лише шляхом бездіяльності чи навпаки
Два чи більше кримінальні правопорушення вчиняються з однаковою формою вини	Діяння вчиняється через необережність, а інший кримінальні правопорушення - умисний
Діяння не виступає обов'язковою ознакою іншого кримінального правопорушення	Діянням виконується кримінальні правопорушення, який є обов'язковою ознакою іншого кримінального правопорушення
Кілька норм містять різні вини кримінальних правопорушень	Кілька норм містять різні види одного того ж кримінального правопорушення
Діяння становить одночасно і стадію вчинення певного кримінального правопорушення, і самостійне інше кримінальне правопорушення	Діянням виконується попередня стадія того ж самого кримінального правопорушення
Діяння становить одночасно складову кримінального правопорушення, виконаного в співучасті і передбачене як самостійне кримінальне правопорушення	Діяння становить собою складову кримінального правопорушення, виконаного в співучасті і не передбачене як самостійне кримінально протиправне

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, сукупність кримінальних правопорушень має місце тоді, коли:

1) вчинене повністю не охоплюється будь-якою однією статтею Особливої частини КК. Тобто, скоєне потрібно кваліфікувати за кількома статтями Особливої частини. В той же час сукупності немає, якщо кваліфікація скоєного відбувається з посиланням на одну статтю Особливої частини та статтю (статті) Загальної частини КК, оскільки в такому випадку має місце одне кримінальне правопорушення;

2) кожний із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, підлягає кваліфікації за окремою статтею чи частиною статті Особливої частини КК.

В правозастосовній практиці традиційно виділяються два види сукупності кримінальних правопорушень: реальна та ідеальна.

¹⁰ Позиція автора не повністю узгоджується з чинним КК. Це, скоріше, пропозиція, для реалізації якої доцільно внести зміни у ч.1 ст.33 КК - передбачити можливість сукупності злочинів, відповідальність за які встановлена однією і тією ж нормою Особливої частини КК.

III. КВАЛІФІКАЦІЯ ПОВТОРНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Повторність кримінальних правопорушень, як впливає з самого значення цього слова, передбачає вчинення кримінального правопорушення, принаймні ще один раз. При цьому кримінальні правопорушення вчиняються в різний час (на відміну від ідеальної сукупності, для якої характерним є одномоментне вчинення посягань). Тому наявність повторності передбачає кваліфікацію як першого посягання, так і наступного чи кількох наступних.

Вище відзначалося, що поняття повторності кримінальних правопорушень охоплює:

1) рецидив кримінальних правопорушень (або повторність, пов'язану із засудженням за перше кримінальне правопорушення);

2) реальну сукупність кримінальних правопорушень, для якої характерним є вчинення в різний час кількох не пов'язаних між собою кримінальних правопорушень, тобто за умови, коли закон не надає кваліфікуючого значення такій повторності - повторність не виступає ознакою а ні основного, а ні кваліфікованого виду кримінального правопорушення. Це, наприклад, вчинення одного дня крадіжки, а іншого - хуліганства. Таку повторність інколи ще називають загальною повторністю, оскільки перший і наступний кримінальні правопорушення можуть бути будь-якими. Таку повторність пропонується називати повторенням кримінальних правопорушень.

Повторність (повторення) - реальна сукупність кримінальних правопорушень - не становить труднощів у плані кваліфікації, оскільки при цьому кожне окреме кримінальне правопорушення оцінюється окремо, без будь-якого зв'язку з іншим посяганням. Вона враховується при призначення покарання як обставина, що обтяжує його (п.1 ч.1 ст.67 КК);

3) повторність, яка виступає ознакою складу кримінального правопорушення. Саме така повторність (повторність у власному розмінні слова) виділяється як один із видів множинності кримінальних правопорушень. При наявності такої повторності виникає потреба кваліфікувати як перше кримінальне правопорушення, так і наступне (наступні), причому з врахуванням того, що його вчинено повторно, дати оцінку цьому виду множинності кримінальних правопорушень в цілому.

Ознакою складу кримінального правопорушення повторність за чинним законодавством визнається тоді, коли вчинення наступного кримінального правопорушення якимось пов'язано з попереднім, свідчить про певну лінію у поведінці суб'єкта. Про такий зв'язок можна говорити тоді, коли вчиняються кримінальні правопорушення:

- тотожні, тобто ті, які співпадають за усіма обов'язковими ознаками складу (наприклад, перший раз вчинено крадіжку і друге кримінальне правопорушення теж становить собою крадіжку). Як правило, це кримінальні правопорушення, які передбачені однією і тією ж статтею Особливої частини КК;

- однорідні - які співпадають за більшістю ознак складу кримінального правопорушення (так, однорідними є такі кримінальні правопорушення, як

крадіжка та грабіж). Однорідні кримінальні правопорушення звичайно передбачені статтями Особливої частини КК, які передбачені в одному її розділі.

В залежності від виду попереднього і наступного кримінального правопорушення виділяють повторність тотожних кримінальних правопорушень та повторність однорідних кримінальних правопорушень.

Надалі йтиме мова про визначення поняття саме цього виду повторності кримінальних правопорушень.

Оскільки повторність кримінальних правопорушень - це вид їх множинності, то їй притаманні усі загальні ознаки множинності (зокрема, те, що кожне окреме посягання становить собою саме кримінальне правопорушення, а не інше правопорушення, зберігаються юридичні наслідки раніше вчиненого кримінального правопорушення), а також додаткові риси, які характеризують саме цей вид множинності кримінальних правопорушень. Ці ознаки такі:

1) посягання вчиняється шляхом повторення, тобто неодноразового вчинення діянь, кожне з яких становить собою кримінальне правопорушення;

2) за перше кримінальне правопорушення особа не була засуджена, або ж була засуджена, однак, цій судимості закон не надає кваліфікуючого значення. Інакше кажучи, повторність включає в себе рецидив кримінальних правопорушень у тому випадку, якщо рецидив не виступає ознакою складу кримінального правопорушення;

3) у статті Особливої частини КК повторності надано значення ознаки складу кримінального правопорушення;

4) кожне з двох чи більше діянь становить собою окреме кримінальне правопорушення (вони не є складовими одного і того ж посягання).

В кримінальному праві прийнято виділяти таке значення повторності кримінальних правопорушень:

1) загальне - повторність виступає як обставина, що обтяжує покарання (п.1 ч.1 ст.67 КК). Таке значення повторність має у випадках, коли вона не виступає як ознака складу кримінального правопорушення, тобто у випадках, які зараз не розглядаються;

2) необхідне - повторення діяння є обов'язковою ознакою простого (основного) складу кримінального правопорушення. При цьому перше діяння, тотожне з наступними, не визнається кримінальним правопорушенням. Необхідна повторність перетворює адміністративний, дисциплінарний або інший проступок у кримінальне правопорушення.

Ряд тотожних проступків складають лише одне кримінальне правопорушення, тому при цьому відсутня множинність кримінальних правопорушень.

3) кваліфікуюче, коли повторності надане значення ознаки складу кримінального правопорушення, а її наявність впливає на кваліфікацію скоєного. Така повторність за чинним законодавством відіграє значення кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення. Її утворює

вчинення двох чи більше тотожних (тобто, передбачених однією і тією ж статтею Особливої частини КК) кримінальних правопорушень, а у ряді випадків і однорідних кримінальних правопорушень. При цьому й перше діяння визнається кримінальним правопорушенням, при наявності ж повторності має місце множинність кримінальних правопорушень. Саме кваліфікуюче значення повторності кримінальних правопорушень й буде розглядатися далі.

Вказівка на повторність в статтях Особливої частини КК позначається кількома термінами, які мають близький, але не тотожний зміст, відображають різні поняття.

Найбільш поширена вказівка на аналізований вид множинності за допомогою терміна повторно, яка має місце у майже у семи десятках статей Особливої частини КК 2001 р. Крім того відповідне поняття позначається словосполученням особою, яка раніше вчинила.. - далі ж вказуються статті про кримінальні правопорушення, попереднє вчинення яких дає підставу визнавати наявність цього виду повторності (біля півтора десятка випадків). Такого роду вказівки на повторність чинний КК робить у різних формах.

На перший погляд, коли в КК говориться про вчинення кримінального правопорушення повторно то мається на увазі повторність тотожних кримінальних правопорушень - попереднє вчинення діяння, передбаченого цією ж статтею Особливої частини КК. Однак, це не завжди так. Поняття повторності найбільш поширених кримінальних правопорушень - розкрадань чужого майна, наведене у примітці до ст.185 КК показує, що цим терміном позначена повторність однорідних кримінальних правопорушень. Термін же особою, яка раніше вчинила... (далі ж називаються кримінальні правопорушення, попереднє вчинення яких утворює повторність чи вказуються відповідні статті КК) в усіх випадках вказує на наявність повторності однорідних кримінальних правопорушень. Причому, в кільком статтях Особливої частини КК (наприклад ч.2 ст.152 КК) він використаний поряд з вказівкою на вчинення діяння повторно. Тобто, законодавець поряд використовує поняття повторності тотожних і повторності однорідних кримінальних правопорушень, що навряд чи правильно. Адже поняття повторності однорідних кримінальних правопорушень ширше, воно охоплює і попереднє вчинення тотожних кримінальних правопорушень.

Використані в чинному КК терміни, які позначають систематичність (ст.116, ч.1 ст.120, ч.1 ст.303, ч.1 ст.390 КК) та неодноразовість (ст.434 КК) не характеризують повторність, як вид множинності кримінальних правопорушень. Вони (на відміну від аналогічних термінів в КК 1960 р.) вказують на наявність повторення діянь, як умови кримінальної відповідальності за простий вид кримінального правопорушення. Інакше кажучи, кожне окреме діяння, яке утворює систематичність чи неодноразовість не становить собою кримінальне правопорушення, відповідна кількість таких діянь також не вказує на наявність множинності кримінальних правопорушень, оскільки кримінальне правопорушення при цьому вчиняється лише один.

Видається, що кримінальні правопорушення, ознакою яких є систематичність чи неодноразовість вчинення відповідних діянь, становлять собою різновид так званих продовжуваних кримінальних правопорушень, питання кваліфікації яких будуть розглянуті далі.

Точне встановлення значення термінів, якими в статтях Особливої частини КК позначена повторність, має вирішальне значення для визначення змісту цього поняття щодо окремих випадків. Адже, повторність утворює вчинення не будь-яких кримінальних правопорушень (як це має місце при повторенні кримінальних правопорушень), а лише тих, які визначені законом - має бути встановлена відповідна комбінація першого і наступного (наступних) кримінальних правопорушень. Причому, має бути встановлене поєднання не лише ознак об'єктивної сторони - повторне вчинення дій або актів бездіяльності, а кримінального правопорушення в цілому. На це звернув увагу Верховний суд України в п.10 постанови №4 від 26 квітня 2002 р. "Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів" де вказано, що незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст.308 і 307 чи ст.309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч.2 ст.307 або ч.2 ст.309 КК.

Отже, повторність утворює вчинення двох чи більше кримінальних правопорушень, визначених в статті Особливої частини, причому вимагається, щоб за кожен із них особа підлягала кримінальній відповідальності (не було матеріально-правових і процесуальних перепон, про які говорилося вище в ході з'ясування поняття множинного кримінальних правопорушень):

- 1) попереднього - вчинення якого передуює повторності;
- 2) наступного - який, власне, і є повторним.

Такі кримінальні правопорушення виступають елементами повторності. Причому, кожен із них може бути як закінчений, так і перерваний на стадії готування, незакінченого або закінченого замаху; бути вчинений як "одноосібно", так і в співучасті.

Попереднє кримінальне правопорушення позначається в КК по-різному:

- шляхом вказівки на його назву. Так, в ч.2 ст.187 КК передбачено: "Розбій, вчинений ...особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм";
- через перелік статей Особливої частини КК, які передбачають відповідне кримінальне правопорушення. Зокрема, в ч.2 ст.307 КК вказано про "Ті ж дії, вчинені повторно або ...особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 цього Кодексу";

- називається родове поняття певного кримінального правопорушення та визначаються обмеження - вчинення яких саме кримінальних правопорушень не повинно утворювати повторність. Наприклад, в п.13 ч.2 ст.115 КК

встановлена відповідальність за умисне вбивство “вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу”.

Кримінальне правопорушення, яке є повторним (наступний), також названий в диспозиції відповідної частини статті Особливої частини КК. Оскільки повторність становить собою кваліфікуючу ознаку, то вказівка на неї міститься в частині другій статті. При цьому законодавець використовує різні прийоми вказівки на таке кримінальне правопорушення:

- прямо називає його. Звичайно це має місце тоді, коли простий вид кримінального правопорушення вчиняється однієї дією. Наприклад, в ч.2 ст.185 говориться: “Крадіжка, вчинена повторно...”;

- вказує на те, що повторність утворюють “ті ж дії”, “ті самі дії” - ті, які передбачені частиною першою статті. Такий прийом зустрічається тоді, коли простий вид кримінального правопорушення може бути виконаний багатьма альтернативними діями. Так, кримінальне правопорушення, передбачене ст.199 КК, може бути вчинене шляхом виконання 7 дій, а в ч.2 цієї статті передбачена відповідальність за “Ті самі дії, вчиненні повторно”. Вчинення будь-якої із них дає підставу кваліфікувати кримінальне правопорушення за ознакою повторності. Причому, повторність утворює вчинення кримінальних правопорушень такими діями в будь-яких комбінаціях - інакше кажучи, попередній і наступний (повторний) кримінальні правопорушення можуть бути вчиненні не обов’язково однаковими діями, а будь-якими з тих, які вказані в диспозиції статті про простий вид відповідного кримінального правопорушення;

- встановлює відповідальність за повторність у випадку вчинення дій, передбачених певною частиною статті КК. Так, у ч.3 ст.109 КК вказано: “Дії, передбачені частиною другої цієї статті, вчинені... повторно”. В таких випадках, наступне кримінальне правопорушення має полягати у діях, які тотожні до тих, що передбачені частиною статті, до якої відсилає норма про відповідне повторне кримінальне правопорушення.

В зв’язку зі змінами в законодавстві нерідко виникає питання, якою редакцією статті Особливої частини КК слід керуватися визначаючи наявність попереднього кримінального правопорушення. Наприклад, особа вчинила бандитизм в період дії КК 1960 р., вже після набрання чинності КК 2001 р. вчинила розбій. Умови відповідальності за бандитизм за новим КК змінені, що обумовлено регламентацією відповідних питань в ч.4 ст.28 КК 2001 р. Не виключені ситуації, коли особа підлягала б кримінальній відповідальності за кримінальним законом, який діяв на момент вчинення діяння, однак відповідні дії не визнаються кримінально протиправними за новим законом (зокрема, у випадку з бандитизмом через те, що встановлена участь у банді лише двох учасників, не доведена мета безпосереднього вчинення кількох тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень).

Це питання може вирішуватися по різному:

Одна позиція полягає в тому, що слід керуватися редакцією статті, яка діяла на момент вчинення відповідного кримінального правопорушення. Тобто, якщо діяння становило собою попереднє кримінальне правопорушення назване в диспозиції статті про наступне (повторне) кримінальне правопорушення, або було передбачене статтею, номер якої названо в статті про повторне кримінальне правопорушення, то наступне кримінальне правопорушення визнається повторним, незалежно від того, що згодом стаття викладена в новій редакції чи в силу інших причин змінені умови кримінальної відповідальності, посилена караність попереднього кримінального правопорушення. При цьому як елементом повторності слід визнавати і кримінальне правопорушення, вчинене тоді, коли така повторність ще не була передбачена як кваліфікуюча ознака.

Другий підхід зводиться до того, що попереднє кримінальне правопорушення повинне бути вчинено вже після набрання чинності статтею про відповідальність за повторне посягання. Це (попереднє) кримінальне правопорушення повинно бути передбачене статтею Особливої частини, яка діє в редакції, чинній на момент встановлення чи зміни умов відповідальності за повторне кримінальне правопорушення.

Видається, що перевагу слід віддати другому з вказаних можливих рішень. Аргументами на його користь є:

1) діяння, які не є кримінально протиправними на час вчинення наступного діяння саме по собі, не може виступати і як елемент повторності. Адже повторність утворює вчинення двох чи більше кримінальних правопорушень. Вчинення лише одного діяння (наступного) не веде до виникнення повторності кримінальних правопорушень;

2) положення ч.2 ст.4 КК про те, що кримінальна протиправність і караність діяння визначається законом, який діяв на час вчинення цього діяння щодо повторності кримінальних правопорушень означає, що такий закон повинен діяти на момент вчинення як попереднього, так і наступного кримінальних правопорушень;

3) визнання діяння, яке не становить собою кримінальне правопорушення, елементом повторності суперечить положенням про зворотну дію закону про кримінальну відповідальність у часі (ст.5 КК);

4) поширений у КК вираз “дії, передбачені частиною першою цієї статті”, який використовується для вказівки на аналізований вид множинності кримінальних правопорушень, означає, що дії мають бути передбачені саме цією статтею, а не такою, яка діяла в попередній редакції;

5) врахування кримінального правопорушення, передбаченого більш м'яким раніше чинним законом, елементом повторності щонайменше несправедливо. Адже, при цьому особі, не надано шансу зважити свою поведінку з врахування посилення відповідальності за попереднє кримінальне правопорушення. Цілком можливо, що знаючи про посилення відповідальності за повторність - усвідомлюючи про те, що попереднє діяння враховано як елемент повторності, особа відмовилася б від вчинення наступного посягання.

Тому, наприклад, розбій вчинений повторно, буде мати місце за умови що й за чинним КК відповідні діяння становлять собою кримінальні правопорушення, передбачені ст.187 або 257 КК; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинене повторно, має місце за умови, що й перше посягання вчинено після набрання чинності Законом України від 16 січня 2003 р.; незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене повторно, передбачає, що особа раніше вчинила кримінальне правопорушення, передбачений ст.289 КК 2001 р., а не угон транспортних засобів, який кваліфікувався за ст.2153 КК 1960 р.

Кваліфікація повторності кримінальних правопорушень передбачає кримінально-правову оцінку як попереднього, так і наступного кримінальних правопорушень. Чи не найскладнішим питанням, яке вирішується в ході кваліфікації повторності, є питання про те, чи слід окремо оцінювати окремі кримінальні правопорушення, які утворюють повторність.

З цього приводу в теорії та на практиці існують різні позиції.

Перша полягає в тому, що кваліфікація кримінального правопорушення як повторного охоплює собою вчинення і попередніх кримінальних правопорушень, тому самотійно їх кваліфікувати немає потреби. Виходячи з такої точки зору, дії кишенькового злодія, який вкрав сто гаманців у різних потерпілих кваліфікуються лише за ч.2 ст.185 КК. Така кваліфікація, на думку її прихильників, охоплює і останню крадіжку, і всі раніше вчинені.

Друга точка зору протилежна - кожне кримінальне правопорушення, яке є елементом повторності, кваліфікується окремо, причому другий і всі решта - з врахуванням наявності повторності. В такому випадку констатується поєднання і повторності і сукупності кримінальних правопорушень. Наведений вище гіпотетичне посягання слід кваліфікувати так: ч.1 ст.185 КК; ч.2 ст.185 КК; ч.2 ст.185 КК... (всього вказівку на ч.2 ст.185 КК потрібно давати 99 разів).

Нарешті, ще один підхід в певній мірі компромісний. Він зводиться до того, що кваліфікація кримінального правопорушення як повторного охоплює собою і вчинення попередніх кримінальних правопорушень - окремо вони не кваліфікуються. Кримінальні правопорушення, які становлять собою елементи повторності, підлягають окремій кваліфікації лише у таких випадках:

- вони неоднорідні (наприклад, першого разу вчинена крадіжка, а вдруге - шахрайство). Кожен із цих кримінальних правопорушень потрібно кваліфікувати окремо, причому наступний з врахуванням повторності - ч.1 ст.185, ч.2 ст.190 КК;

- мають місце різні стадії вчинення кримінальних правопорушень. Наприклад, один із них закінчений, а інший - перерваний на стадії замаху. Тоді скоєне кваліфікується, наприклад, так: ч.2 ст.15- ч.1 ст.185; ч.2 ст.185 КК;

- один (одні) із кримінальних правопорушень вчинено у співучасті, а інший (інші) - "одноосібно". При цьому кримінальні правопорушення, вчинені у співучасті, кваліфікуються з посиланнями на відповідні частини ст.27, 28 КК, інші ж кримінальні правопорушення - лише за статтями Особливої частини КК.

Верховний суд України у своїх постановках та рішеннях з конкретних справ не займає якоїсь однієї позиції щодо кваліфікації повторності. Щодо посягань проти власності він рекомендує кваліфікувати скоєне лише за частиною статті, яка передбачає повторне кримінальне правопорушення. І лише при наявності різнорідних посягань, різних стадій, та вчиненні окремих діянь у співучасті скоєне пропонується кваліфікувати окремо. Коли ж йдеться про кримінальні правопорушення проти особи, то вищий судовий орган держави займає іншу позицію - виходить з необхідності кожне посягання кваліфікувати окремо. Так в п.23 постанови пленуму Верховного Суду України №12 від 25 грудня 1992 р. “Про судову практику в справах про корисливі кримінальні правопорушення проти приватної власності” говориться, що у випадку вчинення винною особою декількох кримінальних правопорушень, передбачених однією із вказаних статей [перелічені статті, які відповідають ст.ст.185, 186, 190, 189 КК 2001 р. - В.Н.] її дії, при відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою тієї чи іншої статті. Додатково кваліфікувати перше кримінальне правопорушення ще й за частиною першою даної статті не потрібно. У разі вчинення декількох посягань на приватну власність різними способами перше кримінальне правопорушення (при відсутності інших кваліфікуючих ознак) належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші, як вчинені повторно, за частинами другими відповідних статей КК України. Аналогічні за змістом роз’яснення дані в п.24 названої постанови щодо кваліфікації повторного розбою.

А в п.12 постанови №4 від 27 березня 1992 р. “Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві кримінальні правопорушення” говориться, що при вчиненні двох чи більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачена різними частинами ст.117 Кримінального кодексу [вказана стаття КК 1960 р., зараз це ст.152 КК 2001 р. - В.Н.], а також при вчиненні у одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті в цьому кримінальних правопорушень, а в іншому - закінченого зґвалтування, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю вказаних кримінальних правопорушень. І далі в цьому ж пункті Верховний суд України вказує, що зґвалтування потерпілої без обтяжуючих ознак цього кримінального правопорушення, а потім повторне зґвалтування за наявності ознак ч.3 чи ч.4 ст.117 Кримінального кодексу повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст.117 Кримінального кодексу та відповідно ч.3 чи ч.4 цієї статті.

Такий же підхід закріплений і в постановках Пленуму Верховного Суду України, прийнятих на базі нового КК України. В в.15 постанови №5 від 26 квітня 2002 р. говориться, що цією ознакою [повторність щодо одержання хабара та давання хабара - В.Н.] охоплюється як перший, так і наступний кримінальні правопорушення, тому кваліфікувати перший із них додатково ще й за ч.1 ст.368 чи 369 КК не потрібно. Це не стосується тих випадків, коли одні кримінальні правопорушення були закінченими, а інші - ні, і випадків, коли особа одні кримінальні правопорушення вчинила як виконавець, а інші, як

організатор, підбурювач або посібник, оскільки незакінчені кримінальні правопорушення і кримінальні правопорушення, які особа вчинила не як виконавець, повинні одержувати окрему кваліфікацію з посиланням на відповідну частину ст.15 чи ст.27 КК.

У п.17 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. “Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров’я особи” зазначено, що коли винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п.13 ч.2 ст.115 КК. Окремо кваліфікуються діяння і у випадках, коли спочатку було вчинене закінчене умисне вбивство, а потім - готування до такого ж кримінального правопорушення чи замах на нього.

Видається, що принципам кримінально-правової кваліфікації найбільше відповідає окрема (чи як ще кажуть - самостійна) кваліфікація кожного кримінального правопорушення, який є елементом повторності. На підтвердження правильності саме такого підходу можна навести такі доводи:

1) така кваліфікація забезпечує її повноту, оскільки при цьому поза оцінкою не залишаються окремі епізоди (елементи повторності), кожний із яких становить самостійне кримінальне правопорушення;

2) окрема кваліфікація кожного із елементів повторності дає можливість призначити справедливе покарання, оскільки воно призначатиметься з врахуванням правил, визначених в ст.70 КК (окремо за кожний із кримінальних правопорушень, остаточне покарання буде, як правило, більше, ніж за окремі кримінальні правопорушення, які утворюють повторність);

3) захист прав потерпілого від кримінального правопорушення можна ефективно здійснити тільки за умови, що вчинене проти кожного із них посягання отримає окрему кримінально-правову оцінку, а не буде “заховане” за загальною вказівкою на повторність. Будь-який потерпілий вправі, принаймні, знати, як саме кваліфіковано кримінальне правопорушення, вчинений проти нього і яке покарання призначене за заподіяну йому шкоду;

4) при такій кваліфікації можна забезпечити її індивідуальність. По-перше, різну правову оцінку отримують діяння осіб, які вчинили неоднакову кількість кримінальних правопорушень, які утворюють повторність - при кваліфікації лише за частиною статті, яка передбачає повторне кримінальне правопорушення однакову оцінку отримають і посягання того, хто вчинив сто кримінальних правопорушень, і того, хто вчинив відповідне кримінальне правопорушення лише вдруге. По-друге, можна буде диференціювати відповідальність співучасників кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, коли повторність наявна в посяганні лише деяких із них;

5) окрема кваліфікація кожного із кримінальних правопорушень, які утворюють повторність, тобто, визнання при цьому ще і сукупності, вимагається при кваліфікації з посиланнями на статті Загальної частини КК. Такі посилання можуть здійснюватися щодо конкретних кримінальних правопорушень, а не повторності в цілому.

При кваліфікації повторності кримінальних правопорушень потрібно, як видається, керуватися такими правилами:

- 1) визначити, має місце повторення діянь, спрямованих на вчинення одного кримінального правопорушення, чи вчинення двох або більше кримінальних правопорушень;
- 2) дати кримінально-правову оцінку кожному кримінального правопорушення окремо, визначити, чи зберігаються його правові наслідки (не сплила давність кримінальної відповідальності або судимість не погашена чи не знята, немає процесуальних перепон для притягнення до кримінальної відповідальності);
- 3) визначити вид повторності;
- 4) встановити, чи надає КК повторності кваліфікуючого значення;
- 5) остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням повторності другого кримінального правопорушення (наступних кримінальних правопорушень).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Таким чином, повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.

При кваліфікації повторності кримінальних правопорушень потрібно, як видається, керуватися такими правилами:

- 1) визначити, має місце повторення діянь, спрямованих на вчинення одного кримінального правопорушення, чи вчинення двох або більше кримінальних правопорушень;
- 2) дати кримінально-правову оцінку кожному кримінального правопорушення окремо, визначити, чи зберігаються його правові наслідки (не сплила давність кримінальної відповідальності або судимість не погашена чи не знята, немає процесуальних перепон для притягнення до кримінальної відповідальності);
- 3) визначити вид повторності;
- 4) встановити, чи надає КК повторності кваліфікуючого значення;
- 5) остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням повторності другого кримінального правопорушення (наступних кримінальних правопорушень).

IV. КВАЛІФІКАЦІЯ РЕЦИДИВУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Поняття рецидиву кримінальних правопорушень визначається статтею 34 КК як вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисний кримінальний правопорушення (т.з. легальний рецидив).

Рецидив – це спеціальний різновид повторності (що відповідає перекладу з латинської), який характеризує його як більш суспільно небезпечну форму множинності.

Загальні риси рецидиву як повторності кримінального правопорушення: вчинення особою двох або більше самостійних умисних кримінальних правопорушень;

кожне кримінальне правопорушення – одиничне;

всі кримінальні правопорушення віддалені між собою певним проміжком часу,

та специфічна ознака рецидиву:

судимість за вчинення попереднього(ніх) кримінального правопорушення(нів), яка створюється обвинувальним вироком суду, що вступив у законну силу і яка не погашена або не знята у встановленому законом порядку (ст.89, 91 КК), що виключає рецидив.

Виділяють загальний та спеціальний види рецидиву.

Загальний рецидив утворюють різні кримінальні правопорушення, тобто різні за об'єктами посягання.

Загальний рецидив не впливає на кваліфікацію кримінальних правопорушень, а виступає обставиною, яка обтяжує покарання (п.1 ст.67 КК).

Спеціальний рецидив включає повторність тотожних або однорідних кримінальних правопорушень, однакових або однорідних за складом, які мають однорідні об'єкти та способи вчинення.

Наприклад: крадіжка + крадіжка або грабіж, шахрайство та інше.

Це найбільш небезпечний вид рецидиву, що характеризує суспільну небезпечність його суб'єкту.

В залежності від кількості судимостей рецидив поділяють на такі види:

простий – дві судимості;

складний (багаторазовий) – 3 і більше судимості.

І простий і складний рецидиви можуть бути як загальними, так і спеціальними або комбінованими.

За ступенем суспільної небезпечності виділяють:

пенітенціарний рецидив – коли особа, яка раніше засуджувалася до позбавлення волі і, маючи судимість, знову засуджується до позбавлення волі. Цей вид має значення для вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (п.2 ч.3 ст.81 встановлює відбуття не менше 2/3 призначеного строку покарання);

рецидив тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень. В чинному КК України законодавець відмовився від поняття особливо небезпечний рецидивіст, яке передбачалося ст.26 КК 1960 р. У чинному КК рецидив кримінальних правопорушень у диспозиціях статей Особливої частини як кваліфікуюча ознака не вживається, а охоплюється такою кваліфікуючою ознакою як повторність та наявність судимості.

Рецидив кримінального правопорушення у випадках, передбачених законом, впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення. Це, передусім, стосується спеціального рецидиву. У багатьох статтях Особливої частини КК України попередня судимість прямо вказана як кваліфікуюча ознака. Отож, коли ця ознака встановлена у справі, вона повинна відобразитися у кваліфікації кримінального правопорушення. Так, хуліганство, вчинене особою, що вже має судимість за хуліганство, кваліфікується за ч. 3 ст. 296 КК України.

Правила кваліфікації при рецидивові тотожних кримінальних правопорушень:

кримінальне правопорушення кваліфікується за кваліфікуючою ознакою («вчинення діяння особою раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачений цією статтею») відповідної статті Особливої частини КК (ч. 3 ст. 296 КК України);

якщо кримінальне правопорушення було незакінченим, кваліфікація здійснюється за ч. 1 ст. 14 КК України (готування) або частинами 1, 2, 3 ст. 15 КК України (замах) і з кваліфікуючою ознакою «рецидив» цієї статті Особливої частини КК України (ч. 3 ст. 296 КК України);

якщо особа вчинила кримінальне правопорушення як організатор, підбурювач або пособник, кваліфікація здійснюється за частинами 3, 4, 5 ст. 27 КК України і з кваліфікуючою ознакою рецидив цієї статті Особливої частини КК України (ч.3 ст. 296 КК України).

Практичне значення рецидиву кримінальних правопорушень полягає в тому, що він береться до уваги при кваліфікації кримінальних правопорушень і призначенні покарання.

Правила кваліфікації при рецидивові однорідних або різнорідних кримінальних правопорушень: кожне кримінальне правопорушення кваліфікується окремо за відповідними частинами статей Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 121 і ч. 1 ст. 122 КК України).

Такий рецидив не передбачений у статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака, тому, відповідно до п. 1 ст. 67 КК України, визнається обставиною, що обтяжує покарання.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, рецидив кримінальних правопорушень – це вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення. Виділяють загальний та спеціальний рецидив кримінальних правопорушень, а також, в залежності від кількості

судимостей, простий і складний (багаторазовий) та за ступенем суспільної небезпечності – пенітенціарний рецидив і рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

V. КВАЛІФІКАЦІЯ ТРИВАЮЧИХ, ПРОДОВЖУВАНИХ І СКЛАДЕНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Не утворює множинності кримінальних правопорушень вчинення ускладненого одиничного кримінального правопорушення (складного, складеного, продовжуваного, триваючого, кримінальних правопорушень з диспозиціями статей, що містять альтернативні діяння, кримінального правопорушення, який передбачає безпосередньо додатковий об'єкт).

Одиничне кримінальне правопорушення – це вчинення особою суспільно небезпечного діяння (одиничного або декількох тотожних, охоплених єдиним умислом), що підлягає кваліфікації як склад одного, передбаченого Кримінальним кодексом кримінального правопорушення

Під одиничним суспільно небезпечним діянням слід розуміти і випадки вчинення так званих. продовжуваних кримінальних правопорушень, коли суспільно небезпечне діяння направлене на досягнення певних суспільно небезпечних наслідків складається з декількох тотожних діянь (ч. 2 ст. 32 КК).

Склад кримінального правопорушення обумовлений соціальними властивостями відповідного діяння, його типовості, а також єдності його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Поєднання типових ознак кримінальних правопорушень, таких як, наприклад, крадіжка, грабіж, розбій, вимагательство, вбивство, хуліганство та ін. є підставою для визнання їх, за умовою одноразового вчинення, одиничними кримінальними правопорушеннями, що охоплюються відповідними нормами Кримінального кодексу.

Одиничні кримінальні правопорушення поділяються на прості та ускладнені.

Просте кримінальне правопорушення – це, як правило, кримінальне правопорушення, яке складається з одного діяння, передбаченого кримінальним законом, а також, у випадку скоєння кримінального правопорушення з матеріальним складом, одного наслідку, передбаченого диспозицією статті Особливої частини.

Наприклад: погроза вбивством (ст.129 КК), розбещення неповнолітніх (ст.156 КК), крадіжка (ст.185 КК).

Просте одиничне кримінальне правопорушення може полягати і у вчиненні одного діяння, яке потягло кілька наслідків, передбачених диспозицією однієї статті Особливої частини, наприклад, у ст.181 КК – посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних вчень чи виконання релігійних обрядів – передбачається заподіювання шкоди здоров'ю людей або статевої розпусти, що не виключає поєднання цих наслідків.

У випадках скоєння одного з діянь, передбачених кримінальною нормою, що містить перелік альтернативних діянь, охоплених диспозицією цієї норми, маємо також вчинення простого одиничного кримінального правопорушення. Наприклад, дії, направлені на позбавлення волі людини або на її викрадення (ч.1 ст.146 КК), а також умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194) – це норми, які передбачають по два альтернативні прості одиничні кримінальні правопорушення.

Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення прийнято поділяти на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

Ми з Вами звернемо увагу саме на триваючі, продовжувані та складені кримінальні правопорушення.

Триваюче – це одиничне кримінальне правопорушення, яке розпочавшись дією або бездіяльністю особи, вчиняється безперервно протягом більш менш тривалого часу.

У КК України, зазвичай, триваюче кримінальне правопорушення позначається вказівкою в диспозиції норми на певну діяльність: «зберігання», «ухилення» тощо. Наприклад, особа злісно ухиляється від сплати податків: від моменту ухилення (бездіяльності) кримінальне правопорушення вчинено й він триває протягом певного часу. Також, скажімо, особа вступила до банди: як тільки відбувся такий вступ (дія), це кримінальне правопорушення учинено й відтак воно увесь час триває. Те ж можна сказати й про інші триваючі кримінальні правопорушення, зокрема, про незаконне зберігання вогнепальної зброї. Як тільки винний придбав пістолет, вчинено кримінальне правопорушення, і воно триває певний час на стадії закінченого кримінального правопорушення.

Отже, можна дійти висновку, що початком триваючого кримінального правопорушення є вчинення особою певної дії чи бездіяльності. Приміром, незаконне позбавлення людини волі починається зі вчинення дій, що позбавляють потерпілого свободи пересування; початок ухилення особи від сплати аліментів на утримання дитини (бездіяльність) - невиконанням винним рішення суду, що зобов'язує сплачувати аліменти. Із цього моменту й починає тривати кримінальне правопорушення, тому воно і називається триваючим.

У всіх зазначених випадках триваюче кримінальне правопорушення закінчується в момент явки з повинною особи до правоохоронних органів, затримання особи за це кримінальне правопорушення, вилучення забороненого предмета (наприклад, зброї), збуту (чи іншої форми позбавлення) такого предмета, діяльного каяття й іншого закінчення злочинного процесу. Тільки після цього починає спливати строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також можливе застосування амністії.

Триваюче кримінальне правопорушення - це одиничне кримінальне правопорушення, і тому воно кваліфікується за однією частиною статті чи статтею КК України. Так, утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів кваліфікується за ч. 1 ст. 317 КК України. Момент закінчення кримінального правопорушення в такому разі може залежати й від моменту закінчення утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення вказаних засобів та речовин.

Тривалість перебування особи в стані неперервного вчинення кримінального правопорушення, тобто тривалість власне кримінального

правопорушення, на його кваліфікацію не впливає, проте береться до уваги судом при призначенні покарання.

Продовжуване кримінальне правопорушення – це таке кримінальне правопорушення, що складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром і спрямованих на досягнення загального злочинного результату (наслідку).

Поняття продовжуваного кримінального правопорушення закріплено у ч.2 ст.32 КК. Його ознаки:

складається з двох або більше самостійних, віддалених між собою в часі тотожних діянь;

всі ці діяння об'єднані прагненням досягнення спільної кінцевої мети; кваліфікується за однією статтею (частиною статті КК).

Судова та слідча практика правильно визначає правила кваліфікації продовжуваного кримінального правопорушення. Так, якщо винний викрадав складові частини, деталі чи вузли, комплект яких дає змогу виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії особи слід розцінювати як закінчене кримінальне правопорушення і кваліфікувати за ст. 262 КК України (п. 22 постанови ПВСУ № 3 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами»).

У п. 14 постанови ПВСУ № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» чітко визначено критерій розмежування продовжуваного кримінального правопорушення та сукупності кримінальних правопорушень.

Так, не об'єднане єдиним умислом одержання декількох хабарів, кожен з яких не перевищує в 200 (500) разів неоподатковуваний мінімум доходів громадян, не може кваліфікуватись як одержання хабара у великому (особливо великому) розмірі, навіть якщо загальна їх сума перевищує останній. З огляду на це, послідовне одержання одного хабара у великому, а другого - в особливо великому розмірах належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, тобто за частинами 2 і 3 ст. 368 КК України. Отже, маємо сукупність кримінальних правопорушень (на сьогоднішній день термін «хабар» не використовується, а використовується термін «неправомірна вигода», який є більш ширшим поняттям).

Коли ж умисел службової особи при одержанні декількох хабарів був спрямований на збагачення у великих чи особливо великих розмірах (наприклад, при систематичному одержанні хабарів на підставі так званих «такс» або у формі поборів, данини тощо), дії такої особи потрібно розцінювати як одне кримінальне правопорушення і залежно від фактично одержаного кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК України. У такому разі маємо справу з продовжуваним кримінальним правопорушенням.

Початком продовжуваного кримінального правопорушення слід вважати вчинення першого з декількох тотожних діянь. Тотожними є однакові за

ознаками складу кримінального правопорушення діяння. Закінченням продовжуваного кримінального правопорушення є момент вчинення останнього із задуманих злочинних діянь, тобто досягнення спільної, єдиної мети, котрої прагнув досягти винний.

Продовжувані кримінальні правопорушення відрізняються від триваючих кримінальних правопорушень. Якщо триваюче кримінальне правопорушення - це неперервне здійснення особою складу певного кримінального правопорушення, то продовжуване кримінальне правопорушення припускає наявність двох або більшої кількості самостійних злочинних діянь, відділених одне від одного певним проміжком у часі. Триваюче кримінальне правопорушення - це неперервне кримінальне правопорушення, а продовжуване - ніби «перерване» кримінальне правопорушення. Окрім цього, триваюче кримінальне правопорушення характеризується вчиненням однієї дії чи бездіяльності. Продовжуване кримінальне правопорушення складається з декількох (двох або більшої кількості) тотожних злочинних діянь. Закінчення продовжуваного кримінального правопорушення пов'язане з моментом вчинення останнього із задуманих злочинних діянь, а триваюче кримінальне правопорушення закінчується в момент явки з повинною особи до правоохоронних органів, затримання особи за це кримінальне правопорушення, вилучення забороненого предмета (наприклад, зброї), збуту (чи іншої форми позбавлення) такого предмета, діяльного каяття й іншого закінчення злочинного процесу.

Складене кримінальне правопорушення (складне) – це кримінальне правопорушення, передбачене однією статтею (частиною статті) КК, яке складається з двох або більше органічно поєднаних між собою злочинних діянь, кожне з яких містить склад самостійного кримінального правопорушення, передбаченого іншою статтею (частиною статті) КК.

Можна виділити такі ознаки складеного кримінального правопорушення:

- він складається з двох або більшої кількості злочинних діянь; кожне з цих злочинних діянь, якщо розглядати їх ізольовано, утворює окреме кримінальне правопорушення, містить ознаки самостійного складу кримінального правопорушення;

окремі кримінальні правопорушення внаслідок органічної єдності, типовості їхніх зв'язків, поширеності розглядаються законодавцем як єдиний одиничне кримінальне правопорушення;

одиничне кримінальне правопорушення охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК, тобто передбачене у диспозиції кримінально-правової норми як єдине складене кримінальне правопорушення.

У чинному КК України передбачено низку складів кримінальних правопорушень, які в літературі називають «кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками» або «кримінальні правопорушення, що характеризуються наявністю додаткових тяжких наслідків». Зазначеною термінологією, що в принципі ідентична, намагаються виявити специфіку таких кримінальних правопорушень, до яких належать, зокрема, умисне тяжке тілесне

ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України); умисне знищення або пошкодження чужого майна громадян, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК України); угон або захоплення повітряного судна, що спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 278 КК України), тощо.

При аналізі конструкції складів цих кримінальних правопорушень очевидними стають їхні два наслідки; основний (проміжний) і додатковий (похідний). Ці наслідки настають хронологічно (послідовно) один за одним у результаті вчиненого особою діяння. До того ж основний (проміжний) наслідок тягне за собою додатковий (похідний) наслідок, тому що містить реальну можливість настання цього похідного наслідку. Діяння безпосередньої «участі» в настанні додаткового наслідку не бере. Воно породжує проміжний наслідок, а той, своєю чергою, викликає наслідок похідний.

Наявність проміжного наслідку в цих кримінальних правопорушеннях відрізняє їх від будь-якого іншого діяння, що спричиняє настання наслідків. Так, ч. 2 ст. 361-1 КК України передбачає відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження чи збуту, а також розповсюдження або збут шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж або мереж електрозв'язку, якщо вони заподіяли значну шкоду. Це кримінальне правопорушення не може бути віднесено до кримінального правопорушення, кваліфікованого за наслідками, тому що в передбаченому делікті немає проміжного наслідку. Значна шкода в такому разі є результатом власне дій, а не проміжного наслідку.

Отже, якщо немає проміжного наслідку - немає і кримінального правопорушення, кваліфікованого за наслідками.

Існують також інші особливості цих кримінальних правопорушень - наявність двох безпосередніх об'єктів, опосередкований характер причинового зв'язку, зазвичай, подвійна форма вини, - що мають важливе значення для їх характеристики, але впливають із головної, суттєвої їх ознаки, якою є наявність проміжного та похідного наслідків.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, одиничне кримінальне правопорушення – це вчинення особою суспільно небезпечного діяння (одиничного або декількох тотожних, охоплених єдиним умислом), що підлягає кваліфікації як склад одного, передбаченого Кримінальним кодексом кримінального правопорушення. Одиничні кримінальні правопорушення поділяються на прості та ускладнені.

Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення поділяють на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

Триваюче – це одиничне кримінальне правопорушення, яке розпочавшись дією або бездіяльністю особи, вчиняється безперервно протягом більш менш тривалого часу.

Продовжуване кримінальне правопорушення – це таке кримінальне правопорушення, що складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром і спрямованих на досягнення загального злочинного результату (наслідку).

Складене кримінальне правопорушення (складне) – це кримінальне правопорушення, передбачене однією статтею (частиною статті) КК, яке складається з двох або більше органічно поєднаних між собою злочинних діянь, кожне з яких містить склад самостійного кримінального правопорушення, передбаченого іншою статтею (частиною статті) КК.

Правила кваліфікації одиничного кримінального правопорушення: кримінальне правопорушення підлягає кваліфікації за відповідною частиною статті чи статтею Особливої частини КК України.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На завершення лекції давайте згадаємо основні положення про які ви сьогодні дізналися.

Множинність кримінальних правопорушень має місце при вчиненні однією особою двох чи більше кримінальних правопорушень, кожний із яких утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення і за які особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Сукупність кримінальних правопорушень має місце тоді, коли:

1) вчинене повністю не охоплюється будь-якою однією статтею Особливої частини КК. Тобто, скоєне потрібно кваліфікувати за кількома статтями Особливої частини. В той же час сукупності немає, якщо кваліфікація скоєного відбувається з посиланням на одну статтю Особливої частини та статтю (статті) Загальної частини КК, оскільки в такому випадку має місце одне кримінальне правопорушення;

2) кожне із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, підлягає кваліфікації за окремою статтею чи частиною статті Особливої частини КК.

В правозастосовній практиці традиційно виділяються два види сукупності кримінальних правопорушень: реальна та ідеальна.

Повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.

При кваліфікації повторності кримінальних правопорушень потрібно, як видається, керуватися такими правилами:

1) визначити, має місце повторення діянь, спрямованих на вчинення одного кримінального правопорушення, чи вчинення двох або більше кримінальних правопорушень;

2) дати кримінально-правову оцінку кожному кримінального правопорушення окремо, визначити, чи зберігаються його правові наслідки (не сплила давність кримінальної відповідальності або судимість не погашена чи не знята, немає процесуальних перепон для притягнення до кримінальної відповідальності);

3) визначити вид повторності;

4) встановити, чи надає КК повторності кваліфікуючого значення;

5) остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням повторності другого кримінального правопорушення (наступних кримінальних правопорушень).

Рецидив кримінальних правопорушень – це вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення. Виділяють загальний та спеціальний рецидив кримінальних правопорушень, а також, в залежності від кількості судимостей, простий і складний (багаторазовий) та за ступенем суспільної небезпечності – пенітенціарний рецидив і рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Одиничне кримінальне правопорушення – це вчинення особою суспільно небезпечного діяння (одиничного або декількох тотожних, охоплених одним умислом), що підлягає кваліфікації як склад одного, передбаченого Кримінальним кодексом кримінального правопорушення. Одиничні кримінальні правопорушення поділяються на прості та ускладнені.

Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення поділяють на: триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками та з альтернативними діями.

Триваюче – це одиничне кримінальне правопорушення, яке розпочавшись дією або бездіяльністю особи, вчиняється безперервно протягом більш менш тривалого часу.

Продовжуване кримінальне правопорушення – це таке кримінальне правопорушення, що складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних одним злочинним наміром і спрямованих на досягнення загального злочинного результату (наслідку).

Складене кримінальне правопорушення (складне) – це кримінальне правопорушення, передбачене однією статтею (частиною статті) КК, яке складається з двох або більше органічно поєднаних між собою злочинних діянь, кожне з яких містить склад самостійного кримінального правопорушення, передбаченого іншою статтею (частиною статті) КК.

Правила кваліфікації одиничного кримінального правопорушення: кримінальне правопорушення підлягає кваліфікації за відповідною частиною статті чи статтею Особливої частини КК України.

Методичні поради щодо підготовки з даної теми:

Відпрацювати наступні питання:

1. Загальні правила кваліфікації множинності кримінальних правопорушень.
2. Кваліфікація повторності кримінальних правопорушень.
3. Кваліфікація сукупності кримінальних правопорушень.
4. Кваліфікація рецидиву кримінальних правопорушень.
5. Кваліфікація триваючих, продовжуваних і складених кримінальних правопорушень, їх відмінність від множинності кримінальних правопорушень.

